

INTERVJU SA LJIRIJOM PEPA

Priština | Datum: 21. septembar 2020.
Trajanje: 115 minuta

Prisutne:

1. Ljirije Pepa (Intervjuisana)
2. Anita Susuri (Vodila intervju)
3. Renea Begoli (Kamera)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Prvi Deo

Anita Susuri: Gospođo Lirije, možete li se predstaviti i reći nam svoj datum rođenja, mesto ili bilo šta o vašoj porodici?

Ljirije Pepa: Rođena sam 1945. godine, u prosečnoj porodici. Mislim, imala sam oca, majku, baku i sestru... sestru koja se prva rodila, ali umrla, umrla je vrlo rano i nismo je upoznali. Dakle, ja sam imala dobro detinjstvo, što se mene tiče, pošto su svi manje-više... nisu filozofi, ali mislim da svako ima drugačije misli. Dakle, mnogo sam volela oca, a i majku. Moja majka se više bavila kućnim poslovima, dok se otac bavio fotografijom.

Dakle, moja želja da se bavim fotografijom rodila se još od malih nogu. Kada sam išla u školu u prvom razredu, o svom učitelju bih razmišljao kao o majci, tako mi se činio, možda neko to drugačije doživljava. Ali u međuvremenu bih ponekad išla u očevu radnju... mi smo rođeni u Peći, nisam to spomenula u početku... išla sam u radnji i često bi išla po hleb ili šta ja znam, šta god mi je mama rekla.

Tako se rodila moja ljubav prema fotografiji. Rekla bih: "Zamislite da postanem poznati fotograf", mislim u to vreme, to je bila samo, što bi se reklo, želja, nisam znala da li će se ostvariti ili ne. Moj otac je bio veoma napredan tip ličnosti, želeo je da se svi školujemo, osmogodišnju školu, ja sam završila osnovnu školu i osmogodišnju školu u Peći, takođe gimnaziju. Tada se gimnazija zvala "11. maj", a sada je Bedri Pejani. Tako da je bilo dobro u srednjoj školi, gimnaziji takođe, bila sam...

Anita Susuri: Gospođo Pepa, hoću da se vratimo... ranije ste spomenuli radnju vašeg oca, u kom kraju Peći se nalazila, da li je to bilo poznatije naselje?

Ljirije Pepa: Bilo je kao preko puta nas, ali je kasnije kupio jednu kod Crvene džamije u Kapušnici¹, to je prostor na ulazu Kapušince. Ljudi me zadirkuju zbog toga, ovo [ime naselja] dolazi iz turskog, Kapušnica, znači mesto gde su se mnogo tukli. Ali, nije me bilo briga, u tom kraju su bile neke različite porodice, porodica Besima Sahatčije, porodice mnogih arhitekata, kako su se zvali, imala sam i sestre

¹ Naselje u Peći.

od tetke [po očevoj strani]. Tamo je kod džamije bila jedna porodica, kako kažu prilično bogata porodica. Ne mislim bogati kao... ali, po proseku. Mislim da im tada nije bila potrebna pomoć.

Anita Susuri: Kakav je bio Peć u to vreme, da li ga se sećate kao dete?

Ljirije Pepa: Peć mi je bila veoma lepa, mislim u detinjstvu... škola je otvorena u Karagaču, Karagač je park. Ja i moji prijatelji iz komšiluka bismo išli tamo, svi smo bili u istom razredu. A onda nam je došla učiteljica, prvo smo imali učitelja, a onda su zamenili znate, kako je to nekada bilo u školi, bilo je jako... bili smo veoma zadovoljni igračkama koje smo imali i... kada smo proučavali našeg oca proveravao bi [naš domaći], pošto je moja majka bila domaćica, nije imala obrazovanje, znala je tada samo azbuku, mislim.

Tako da bi naš otac proveravao naše sveske i ako bismo završili domaći, ako bismo... ja bih često... to je bila navika iz detinjstva, držala sam svesku napred da pišem, a drugu pozadi, da bih mogao da zalepim sve {opisuje rukama}, a on bi me kritikovao, znaš, bio je vrlo uredan. Ne kažem da nisam bio uredan, ali nisam imao dobar rukopis. A kasnije bih pomislio da inteligentni ljudi imaju loš rukopis, znate li da su željni.

Anita Susuri: Koje naselje...

Ljirije Pepa: Dakle, ovako je bilo moje detinjstvo. A onda sam po običaju upisan u gimnaziju. Ali većina naših predmeta je bila na srpskom jeziku. Dakle, često ne bih razumeo, na primer u matematici, fizici, pojmove koje imaju, znate za matematiku, često bih morao da koristim albanski rečnik, skoro 60 odsto naših predmeta je bilo na srpskom. Albanski [predmet] je naravno bio na albanskom, osim na francuskom, pošto smo tada učili i francuski, mislim kao što je većina gimnazija bila tada, ali direktor i svi su bili Srbi.

Anita Susuri: Rodeni ste '45, dakle posle završetka Drugog svetskog rata...

Ljirije Pepa: Da.

Anita Susuri: Možda se sećate priče koju je vaš otac ispričao ili tako nešto, kakav je bio rat, kako su ga oni doživeli?

Ljirije Pepa: Sećam se nekoliko stvari, moja majka, često kada bi prošao avion {podigne pogled} rekla bi "Ljirije..." pošto bih ja slučajno bio tu, znaš u blizini, "...hajdemo kod tvoje tetke", pošto je imala neku vrstu podrške od moje tetke pošto je bila više burneshe, više... A moj otac bi pričao kako će vešati ljude, imali smo čak i fotografiju, ali kada je kuća spaljena, mislim tokom prošlog rata, oni su izgubljeni. Zato što su ljudi visili u centru Peći {hvata se za grlo}, on je imao fotografije, ali fotografije su

nestale, znate kada obično nešto završite i ostavite ih u podrumu. Kada je kuća izgorela, izgorele su i fotografije, većinu nisam mogao da nađem, čak ni one iz detinjstva.

Dakle, prema mojoj majci, bila je prestravljena, rekla bi: “Bilo je veoma teško” i njen strah od aviona je bio prisutan. Ali, ovde su živeli i Nemci i Italijani, oni su tada ulazili u kuće. Kakav je to rat bio, možda je za to vreme bilo tiho... ali kažu: “Niko nam nije smetao, ni Nemci, ni Italijani”. Mislim, pored bombardovanja Peći tu i tamo, kako ona to opisuje, sada ne mogu da [ispričam] sve, mislim... jer sam i ja neke stvari zaboravio. Ali, sećam se ovih, pogotovo kada bi to mesto prolazilo, mama bi me uvek uhvatila za ruku: “Hajdemo!” Imala je neku vrstu... Ovo je bilo sve, mislim u to vreme.

Anita Susuri: Da li znate kako je vaš otac počeo da se bavi fotografijom, zašto se bavio fotografijom...

Ljirije Pepa: Moj stric je bio prvi fotograf u Peći i bio je, kako da kažem, bar kako ga drugi opisuju, otvoren, šarmantan, lep, mislim. I ubijen je zato što je bio deo ilegalnog udruženja, bio je patriota, znate. Bio je prijatelj sa tim poznatim glumcem, Carkagjiu, Masar Carkagjiu...

Anita Susuri: Kako se zvao vaš stric?

Ljirije Pepa: Riza Pepa. Imam i njegove fotografije. On je bio prvi i bio je u to vreme nekakav Don Žuan, sa Srpkinjama, znate, ali patriota. On je bio uključen u te vrste [aktivnosti], znate da je to bilo udruženje nekih, mislim oni su tada bili mladi patriote. I očigledno oni... ne znamo ko ga je ubio. Moj otac je pronašao svoj grob u Kučište [selo kod Peći], pošto je često išao tamo, znate, turisti su često posećivali, Rugova je blizu Peći. Mnogo sam voleo svoju baku i kada je slagala odeću i plakala je, znate. Rekao bih: “Nona...” Rekao bih, zvali smo je nona, ona je rekla: “Sine moj”, znate, “moj sin je [umro]...” ali nije znala gde i kako. Govorila sam: “Kad porastem saznaću”, znaš, “mesto”, znaš, to je bila fantazija.

Anita Susuri: Da li je ubijen pre nego što ste se rodili?

Ljirije Pepa: {Prilazi bliže da bolje čuje}

Anita Susuri: Da li je ubijen pre nego što ste se rodili?

Ljirije Pepa: Da, ‘44, Sećam se da znate, pošto smo kod naše kuće u Peći imali česmu gde je ceo komšiluk dolazio po vodu, a datumi su bili tamo. Rekli bi za vreme bombardovanja... Ne znam da li ga je ubio stranac, ili su ga ubili Albanci, neki izdajnik, to ne znam. Zato što je moj otac napisao {pretvara se da piše} naše datume rođenja u dnevnik... moj otac je bio *tada*, zvala sam ga *tada*. I kad je našao grob, u Rugovi u Kučištu...

Fotografi se mogu prepoznati po noktima {dodiruje njene vrhove noktiju} jer smo mnogo radili, moji [nokti] su bili braon, pošto sam pravila toner za fotografije, a onda dobija boju. Dakle, ko je radio sa

fotografijama u laboratoriji, pošto je kamera mračna i možete da obrađujete fotografije, mislim da ih razvijate, fokus i ovakve procese, mislim da bih mogao da ih objasnim, ali možda nije važno.

Pa je prepoznao da je to moj ujak na osnovu noktiju. Zvali smo ga *abej*² ali nismo uspeli da ga upoznemo, samo na osnovu onoga što su nam rekli jer ga nismo poznavali, samo preko fotografija. Ostavio je sina, preminuo je. Moja majka ga je došla, pošto je bilo '43, kada mu se rodio sin, trebalo bi da bude '43 i onda ga je moja majka došla jer je umrla i žena mog strica. Dakle, izgubljeno je, iako njegov sin sada ima decu ovde u Prištini. Mislim na njegovog sina [mog ujaka], ali oni ga nisu nasledili.

Moja porodica je nasledila fotografiju, skoro svi, osim moje starije sestre. Zato što sam posle očeve smrti radila sa mlađom sestrom, a potom i decom kako su rasla, od kada smo bili stariji. Dakle, nas šestoro iz moje porodice, svi smo živi osim moje majke i oca koji su umrli. Moj otac je umro '70, moja majka je umrla '99, kada je umro, Jašar, Adem Jašari, otprilike u to vreme, znate. Zaista se plašila rata, ali ne znam zašto, možda pošto je već jednom prošla kroz njega. Ovo je bilo sve, mislim što se tiče... znači bila je to zdrava porodica. Imali smo detinjstvo, imali smo hranu, imali smo sve, ništa nam nije trebalo. Tako...

Anita Susuri: Koje si dete po redu?

Ljirije Pepa: Molim?

Anita Susuri: Koje si dete po redu? Da li si...

Ljirije Pepa: Ja sam drugo dete, zapravo treće, računajući moju sestru koja je umrla, a zatim i ostale, dve godine je između mene i mojih sestara. Ja sam dve godine mlađa od mojih starijih sestara, moja mlađa sestra je dve godine mlađa od mene. I onda je to moja braća, stariji, drugi ima radnju ovde u Prištini pod imenom Foto Pepa, drugi su u Peći, ali sada su je nasledila njihova deca, pošto znate da su u penziji. A sad će moj drugi brat za dva-tri meseca u penziju, tako nešto.

Anita Susuri: Kako je bilo odrastati u porodici sa toliko dece, sa toliko sestara i braće?

Ljirije Pepa: Ne znam kako da se izrazim, bilo je, mislim u prošlosti, moj otac nije bio toliko bogat, ali smo imali normalan život. Uvek je okupljao sestrinu decu, skoro ih je podigao, pošto su bili siromašniji. Svi su završili... to je muž Ljulje Pulje, možda znaš Ljulje? Da, Ekrem Bećiri, Ćemalj Bećiri, on je bio prvi arhitekta na Kosovu, i Aguš Bećiri, otac Flore Bećiri, oni poseduju taj lokal. Nema veze, nije bitno, ali hoću da kažem da su bili skoro prvi, svi su tada završili fakultete u Beogradu.

² Tur.: *ağabey*, stariji brat, veliki brat. Govornik koristi narodni oblik turskog izraza da se odnosi na starije članove porodice.

Dakle, moj otac ih je mnogo pazio kao decu, pošto je njihova [finansijska] situacija bila takva... na primer, moja [po ocu] tetka je bila udata za nekog ko je bio veoma siromašan, kao što je to bilo kod mnogih ljudi u to vreme. Ne mogu to da opišem jer ne znamo kako je to bilo, mislim što se tiče moje porodice, imali smo hranu, imali smo sve. Tada ste bili srećni kada je vaša [finansijska] situacija bila dobra, mi smo takođe bili zdravi. A onda, kasnije, imao sam nekoliko uspona i padova, bolest ili nešto što znate, kao i obično.

Anita Susuri: Kao dete, kako se sećate kada ste prvi put otišli u očevu radnju?

Ljirije Pepa: Išao sam tamo mnogo puta, ali kada sam počeo da radim, imao sam devet godina. Pošto sam se zanimao za fotografiju i na početku mi je otac davao fotografije, filmove, ali morao sam da budem veoma oprezan jer ako rukama zagrebete film {opisuje rukama}, jer ste morali da ga [obradite] sa tim hemikalijama, to bi izazvalo mrlju ili tako nešto, a fotografija bi bila uništena. Mislim, može biti mrlja i to nije poželjno.

Dakle, to je ono što sam odlučio, naučio sam fotografiju. Za to vreme ljudi bi dolazili da se slikaju, niko ne bi verovao da, čak i Srbe znate, ja bih ih slikao besplatno samo da ne bi... moj otac bi slučajno otišao negde, znate, ostavio bi me tamo, pošto je bilo i drugih radnika, bio sam kao a šegrt. Ali, fotografisao bih ih i rekao: „Ne plaćajte ništa, kad dođete...” da bih dokazao da znam da fotografišem, naravno za lične dokumente. Fotografija je tada bila više... ljudi su bili veoma zainteresovani, sada imamo ove [pametne telefone] i svako može da slika i...

Fotografija je čudna, nije da pričam o fotografijama, ali možete napraviti jako dobru fotografiju, ali ako se ne sviđa osobi koja je slikana, znate... Ja sam i sam fotograf i kad ne volim ja kažem, “Uhhhh!” {onomatopeia} Neću objaviti ovo ili ću objaviti ono.” Mislim to je to, moraš biti čak i psiholog da bi se posvetio, ne samo pacijentu (klijentu) koji je ispred tebe već i fotografiji uopšte, pozadini i svemu.

Anita Susuri: Za šta su se ljudi tada više slikali?

Ljirije Pepa: U vreme kada bi fotografisali, naravno prvo za lične dokumente, uzeli bi crnu pozadinu {opisuje rukama} da bi im lice izgledalo više, ili belo, zavisi, iza prodavnice i mi bismo ih fotografisali. Jer unutra smo imali atelje gde smo fotografisali sa fotografskim pločama, bilo je ljudi koji su slikali sa pločama, radili su retuširanje, osvežili bi se, znate, četkicama {pokazuje na njeno lice}. Ove su koštale više i naravno bile su kvalitetnije, znate sa reflektorima, malo drugačije, popravljali ste svetlo kako ste želeli.

A onda, fotografije u prirodi, hteli su. Naročito je više ljudi dolazilo iz sela nego iz grada. Znaš da moram... Ne znam zašto su bili toliko zainteresovani, iznenadilo me je znaš, možda nije bilo fanatizma. Dok su ljudi u gradu fotografisali na svadbama, na događajima, znate kad god su imali, kao i obično u

našim porodicama, vi ste mladi i možda ne znate za ovo, ali to su bile neke zabave, znate, i naravno da su svi zajedno na fotografiji.

Anita Susuri: Da li ste i vi izašli van studija da fotografirate?

Ljirije Pepa: Jesam, ali to je bilo kasnije pre nego što je moj otac umro. Zvali su me kao ženu [fotografu] u svoja sela, da im fotografišem lične karte. Dakle, [slikao sam] preko celog Dečana, neke od njih sam zaboravio, morao sam da putujem vozom u oblast Ujemire, išli bismo sa mojim bratom rano ujutru. On je imao devet godina, ja 20, on je deset godina mlađi od mene, brat koji... I išli bismo tamo da fotografišemo ljude za legitimacije. Ali znate kakva su bila sela, ne da ja to opisujem [po svom], ali u to vreme bilo je mnogo bogatih ljudi, postojao je Poglavar kao da su bili poglavari...

Anita Susuri: *Kryeplak*.³

Ljirije Pepa: Da. *Kryeplak*. I često se dešavalo da je Ramazan ili tako nešto i da bismo po ceo dan provodili na ulici, ja bih fotografisao. Ali bilo je slučajeva, na primer kada sam ženi rekao: "Očešljaj kosu", znaš, {dodirne joj kosu}. I njen muž ju je pretukao, znate, a moj brat je imao devet godina, bio je prisutan... Ja sam rekao: "Izvinite, fotografija mora biti više..." I tako su svi bili uspešni. Fotografisala sam sa oklevanjem jer ne znaš, možda ćeš morati ponovo, ali su uspeli...

U stvari, tako smo dobili prvi televizor, kupili smo ga. Naravno, u to vreme, 70-ih, to je bilo pre 70-ih, oko 78. Mnogi ljudi nisu imali TV, samo radio, tako je bilo, možda imate i baku i deku koji su vam pričali o tome. Ali onda je moj otac želeo da [ja] studiram, ja sam želeo da studiram psihologiju, ali to je bilo u Zagrebu, nije bilo šanse da to uradim ovde. Počeo sam da učim engleski, ali nisam baš uživao jer sam, znate, mnogo voleo francuski. Pa sam odustao jer sam još uvek bio povezan sa fotografijom.

Anita Susuri: Završila si osmogodišnju školu u Peći?

Ljirije Pepa: U Peći, a takođe i gimnaziju.

Anita Susuri: A onda gimnazija.

Ljirije Pepa: Da, '64, '65.

Anita Susuri: Da li je tada bilo neobično da žene nastave [visoko] obrazovanje, da li je bilo mnogo žena?

Ljirije Pepa: Bilo je, to je važno i za fotografiju, kako bi žena mogla da radi, znaš? Moj otac se suočavao sa predrasudama, prema nama su imali predrasude drugih ljudi, znate, ali moj otac je bio u redu, bio je

³ Starci sela, koji su bili na funkciji odlučivanja.

veoma progresivan u tom pogledu. Bio je pedantna osoba i voleo je da se lepo oblači i lepo se oblačio, nije imao nekakvu [izuzetnu] lepotu, ali je uvek izgledao dobro. Dok je moj [očev] ujak bio lepši... znate na osnovu fotografija.

Dakle, dozvolite mi da ne pričam o tome jer to nije toliko važno. Ali onda '64, '65, moj otac [rekao bi], "Pokreni fakultet", rekao bi: "U Zagrebu", želeli smo da živimo u Zagrebu, ali na kraju se moj otac vratio, ali je hteo da ide. Mislim, [hteo je] da se cela moja pomeri jer je situacija bila drugačija, bilo je to Rankovićevo vreme, i... Sećam se većine '55 kao dete, kada su ljudi migrirali u Tursku, tada se rodio moj brat koji je fotograf.

Rekli bismo: „Nećemo da idemo“, kako su govorili visika, fisika, ne znam, to je bio nekakav dokument koji je trebalo da imate da biste otišli. A glavni imam našeg komšiluka, Mula Isufi, on je prvo otišao u Tursku i održao neku vrstu sastanka, imali smo fotografije [toga] ali su oni spaljeni, znate. I sećam se kao dete, nisam bio baš mali, imao sam skoro deset, zapravo deset. Rekao je: „Braćo, ja idem“, znate, „a i vi ćete za mnom. To je bilo 55. godine kada su Peći mnogo odlazili u Tursku, mislim tako se sećam. A onda, ne sećam se, '64...

Anita Susuri: A što se vas tiče, vaš otac nije hteo da ide?

Ljirije Pepa: Ne, on je bio u dilemi, i [otišao] sa prvom generacijom koja je otišla u Tursku, oni su išli kao turisti, imao je strica [po majci] tamo u Uskudaru blizu Istanbula, ja sam kasnije otišao u Istanbul, ali ne da ga posetim taj stric, ali članovi porodice koji su ostali [tamo]. Dakle, morao sam da idem na venčanje sina mog ujaka, znate, da proslavim njegovu ženidbu, i otišao sam tamo sa ujakom i onda smo se vratili. Upravo sam ispunio amanet svoje [očeve] tetke, rekla bi. "Idi ako možeš, on se ženi", znaš, rekla sam, "Da". Tako da je i moj otac bio tamo, bili su veoma siromašni u Turskoj, davao im je hranu kada su [moju porodicu] posećivali. Znate, oni su išli kao turisti, a onda znate da su im finansijski pomogli, sećam se kad nam je pričao, znate, ostao je desetak dana ili tako nešto samo da im pomogne. Jer kada je njegov stric (po majci) otišao tamo [u Tursku], moj otac je imao deset godina, ovo je sve na osnovu onoga što su mi rekli, znate, ali ja sam to zapamtio.

Anita Susuri: Kako je bilo u školi, osnovnoj školi, kakav je tada bio sistem?

Ljirije Pepa: {Prilazi bliže da bolje čuje}

Anita Susuri: Kad si išao u školu kakav je bio sistem tada?

Ljirije Pepa: Reći ću vam nešto o sistemu koji je relevantan i za sadašnjost. U prvom razredu osnovne škole učitelj mi je bio Šemsi Gacaferi, mislim, dobro se sećam, nedavno je umro. Za to vreme jedna komšinica me je naučila pesmu, "Dajem besu ja sam Albanac" možda je bilo... "jer Albanija mi je dala reč ja sam ti majka, ti si mi sin" Znam napamet, znaš da je to pesma. I ja sam to recitovao, moj učitelj je

rekao: “Lirije, jako dobro”, pitao bi “Ko nam može nešto da recituje?” Rekao bi: “Ali ne recituj ovo negde [drugo]”. Ja sam tu pesmu predavao ćerki mog brata Mriku, ona je diplomirala ekonomiju, radi u Ministarstvu za integracije. A kad je Mrika krenula u prvi razred, ja sam je učio tu pesmu i ista situacija se ponovila sa njom. Učiteljica joj je rekla, ostali učitelji su bili tamo: “Ti si veoma pametna, ali to nije [prikladna] situacija”, znaš, “za ovu pesmu”, to je bilo to.

Anita Susuri: To je bilo možda pre rata?

Ljirije Pepa: To je bilo malo pre rata, prva je upisala osnovnu školu. Situacija nije bila najbolja, iskreno, znam da su [između etničkih grupa] mnogo razlikovali. Kasnije sam otišao da radim na Medicinskom fakultetu. '75, posle očeve smrti. Pošto nas je bilo previše, a ja sam imao priliku da se zaposlim tamo, pomislio bih, dajte da napravim mesta za mlade, znate, članove porodice. Jer, na primer, postao bih prepreka, nisam bio oženjen ili bilo šta, još uvek nisam (smeh). Nikad ne znaš šta ti život donosi, znaš, i...

Anita Susuri: Hteo sam da te vratim malo nazad, pre nego što pređeš na fakultet, na tvoj posao. Hteo sam da te pitam o srednjoj školi, kakva su bila tvoja prijateljstva, da li si izlazio, da li si imao aktivnosti napolju, mislim van škole?

Ljirije Pepa: Tokom prve godine gimnazije bili smo kao da se okupe svi ljudi iz škole, iz osmogodišnje škole, znate, a onda je došlo do promene. Bio sam u društvenoj grupi, a postojala je i grupa za nauku. Oni koji su bili bolji u matematici i slično, išli su na nauke [odeljenje], dok sam ja bio sa 15 [muških] prijatelja. Mislim, bila sam jedina [devojka] u razredu.

Anita Susuri: Jedina devojka.

Ljirije Pepa: Osim jedne devojke koja je pala [godinu] i sedela je pored mene, znate, ja sam većinu vremena imala muške vršnjake, jer je tako bilo. I sećam se svih profesora koji su nam predavali. Ali većina je bila na srpskom, na primer matematika, i latinica, ali prevedena na srpski. I onda francuski, Vera Rajović je bila moja profesorica albanskog [jezika], bila je starija, bila je Srпкиnja, ali je završila fakultet u Francuskoj, znate, mnogo sam joj se dopao, znate. A ona me je često pratila kući, znate, da provocira i da vidi da li znam jezik, kad sam išao na časove srpskog da tražim knjigu, pitala bi: „Kako se to drugačije kaže?“ znaš, “*Excusez-moi*” [francuski: izvini] ja bih rekla, “*Pardonne-moi*” [francuski: pardon] i tako.

Provocirala bi me, ali me je ohrabivala da naučim jezik. Ali engleski me nije mnogo zanimao, samo sam želeo da upišem bilo koji fakultet. Gimnazija je prošla super, kao apsolvent, malo sam se razboleo kao apsolvent. Imao sam neku vrstu bolesti na plućima, mislim ništa preozbiljno, ali sam napravio pauzu [u školi] jer sam morao da ostanem u bolnici. Ali, prošlo je i to, a ja sam ipak morao da završim svoju apsolventsku godinu na vreme, apsolvent...

Anita Susuri: Izvinite, u kojoj ste bolnici bili? Da li je...

Ljirije Pepa: U Peći, na pulmološkoj bolnici, mislim za pluća.

Anita Susuri: Da li je...

Ljirije Pepa: Imao sam neke promene, prehladio sam se na moru i dogodile su se neke promene na plućima. Ali, prošlo je, znaš.

Anita Susuri: Hteo sam da pitam da li je to neko mesto kao... gde si izašao u prirodu, ili je više... kakvo je to mesto [bolnica]?

Ljirije Pepa: Bilo je to veoma lepo mesto, i razvijenije nego što je sada, mislim. Imao je svoju prirodnu lepotu, a da nije bio uništen. Bio je hotel Korza, a onda je bio hotel Metohija, gde je sada [hotel] Dukadini. A centar [grada] je bio dobro izgrađen, bilo je manje gužve. Sad ljudi manje-više, znate, kako su došli, nije važno odakle znate, ali je nekako veća gužva. Gimnazija je bila klasična [stara], ali je bila dobro sastavljena za svoje vreme. Mislim, imao je sve karakteristike škole, kao liceus [portugalski: srednja škola] u Francuskoj i tako to, mislim, tako je pamtim. I tada, možda je sada renoviran, ali je bio veoma...

A onda nismo nigde išli tokom apsolvantske godine, ponekad smo imali časove književnosti, išli bismo, neki studenti bi pisali poeziju, ili tako nešto. Ali bili smo oštećeni jer smo uvek morali da budemo mešani. Jednom sam morao da polažem ispit iz matematike na jesen, znate, jer ponekad nismo razumeli uslove. Morali smo da odemo kod profesora srpskog i da ga pohađamo zajedno sa srpskom grupom [studenta] da bi nas profesor mogao pripremiti jer ste morali... I onda sam dobio četvorku, ali... tako da ne mogu reći da sam bio odličan učenik, ali sam bio veoma dobar. Bio sam najbolji od najgorih (smeh).

Anita Susuri: Da li ste imali... da li se sećate da ste tada otišli na koncert ili neku vrstu događaja, mislim u vreme gimnazije?

Ljirije Pepa: Mislite kakvi su bili odnosi?

Anita Susuri: Da, ali jeste li bili na nekom koncertu, da li je bilo nekih kulturnih aktivnosti?

Ljirije Pepa: Da, bilo je koncerata i toga se dobro sećam. Oni Vice Vukov, i drugi koji su došli iz... mi smo im prisustvovali. Tereza Kesovija i ostali, naravno... Bila sam privilegovana jer ih je moj otac obično fotografisao kada bi došli, znate kada bi im se masa približila, mnogi su tražili da se slikaju sa njima. Dakle, prisustvovao sam koncertima.

Išli smo češće u bioskop. Bioskop je bio najzabavniji. Drugo, čitali smo knjige, ali smo ih uvek prenosili od jedne do druge, često bi moj otac pomislio da radim domaći, ali ispod smo imali svoje romane {opisuje rukama}. Bija e mallkume [Kćer raspetog] i ove, dobili bismo knjige napisane u Albaniji. Korice knjiga su bile pocepane, ali mogu reći da smo ih uvek prenosili jedno drugom.

Pošto je kasnije književnost [razred] došla u gimnaziju, ali mi smo imali srpsku književnost koju često upoređujem, Zmaj sa Čajupovom Vajom, znaš sve na srpskom "Pođem, sretnem, idem" znaš. Jer ne znaš, znaš li srpski? Da ne... ali kažem da su mnoge stvari bile slične, ja sam dobro znao srpskohrvatski, ni zbog čega drugog nego što smo morali. Jer...

Anita Susuri: Šta je sa knjigama koje pominjete...

[Intervju se ovde prekida]

Anita Susuri: ...kako su dospeli do vas, na Kosovo?

Ljirije Pepa: Da, većina njih.

Anita Susuri: Kako su došli do vas, da li ih je neko poslao ili...?

Ljirije Pepa: Na primer, to je bio neko iz starije generacije i oni su to preneli jedni na druge. Jedna starica je nedavno umrla, a ona je bila naša prijateljica, Zime Berisha, otišla je u Albaniju, jer su svi mislili da odu, mislili su da nas [Albanci iz Albanije] mnogo vole, znate, mislim na veliku želju za svima da govori na albanskom. Prvi put sam otišao u Albaniju nakon završetka rata. Išli smo sa organizacijom.

Anita Susuri: Da li ste tada prvi put otišli u Albaniju nakon završetka rata?

Ljirije Pepa: Molim?

Anita Susuri: Da li je to prvi put?

Ljirije Pepa: Prvi put. A ja zapravo imam [foto] album od Kruje i ostalo. U stvari, kada sam ih poslao Nemcima, kada sam to poslao jednoj Nemici koja je bila ovde, ona bi se iznenadila, prvi put je videla Kruju ili Tiranu. Ostao sam tamo 15 dana jer je ovde radila organizacija kao i mnogi od njih. Dobijate diplomu [sertifikat], a to je bilo korisno ako ste želeli da se pridružite nekoj vrsti inicijative. Posetili bismo Kruju i ostale gradove. A onda su i oni [Nemci] bili u Prištini, fotografisao sam ih, pošto je devojkica po imenu Arijeta radila sa njima, znate, tako je bilo... ima dobrih stvari koje smo tamo naučili.

Znate da li želite i sami da organizujete nešto, da li je to nešto sa čime radite. Ali, ja sam [već] radio i nisam bio zainteresovan. Mislim, to je bila velika razlika u odnosu na ono što sam mislio da je Albanija u detinjstvu, u vreme kada ste o njoj mislili kao, ne znam... Bila je to grupa nas i izgledali smo jako dobro, znate, mislim žene. Kao, znate, obučena, kao da svaka žena voli da izgleda dobro, znate. Žene u Albaniji su nas malo pogledale... S jednom od njih sam se sprijateljila, bila je stomatolog i rekla nam je "U vreme Envera Hodže", rekla je: "da smo se umivali mirisnim sapunom, došao bi SUP, uzeo nas" {trlja ruke}.

To je sama rekla. Ono što smo mislili da je potpuno drugačije, da nas mnogo vole. Znam kada je Enver Hodža umro, okupili smo se, ko je imao televizor sa boljim ekranom, hteli smo da ga gledamo tamo. Iskreno da vam kažem, to je bila naša želja. Kada je Nedžmije pokrila Envera zastavom koju su joj poslali Kosovari. On nas je voleo, u svakom slučaju, ovo su sve, znate, Ali Hardi mi je bio tazbina, bio je istoričar.

Drugi Deo

Ljirije Pepa: Bio je... Otvoren je Medicinski fakultet, ja sam slikao različite fotografije, fotografisao sam u salama za hirurgiju, slajd je bio direktno sa lica mesta, slali smo ih u Zagreb da ih razvijamo, jer ovde nismo mogli. Crno-bele fotografije su korišćene za doktorske teze, sve teze na kojima sam radio, naravno od '75. pa do kada nam se gubi trag, kada su otisci počeli da blede, bio je rat i ostalo i mnogo toga nestale narodne doktorske teze. Ljudi su ih ostavljali u stanovima, a drugi su ih krali. Znate o čemu se radilo, na medicinskom [univerzitetu] ljudi su morali da imaju što više teksta, tako da su fotografije koje sam napravio bile o tome.

Slajdovi za razne kongrese, bilo je kongresa, čak i međunarodnih, ali su bili i jugoslovenski, znate, mislim u Beogradu, Zagrebu, znate, različiti skupovi. Naravno, studenti bi učestvovali na kongresima, ali i profesori, kroz razne radove. Dakle, slikao bih, a ponekad i dokumentarne filmove, a nekada bih morao da radim njihove crno-bele slajdove, a onda bi im, naravno, poklonili projektore. Uslovi su bili... i onda posle rata više nisam bio uspešan sa fotografijom. Zato što su svi imali telefone. Penzionisao sam se pre deset godina, što znači, čekaj, '65...

Anita Susuri: 2009.

Ljirije Pepa: Penzionisao sam se pre desetak godina, sada će biti deset godina kako sam otišao u penziju. Dakle, mislim da je to bila 2010.

Anita Susuri: 2010.

Ljirije Pepa: Tako nešto.

Anita Susuri: Htedoh da pitam...

Ljirije Pepa: Dakle, da budem iskren do kraja nismo bili toliko zadovoljni jer je svuda okolo vladao haos. Uklonili su me sa posla fotografa, ali su me pustili da radim kao pomoćnik na predavanjima jer više nisu bile potrebne fotografije za doktorate i ostalo. Svi su bili samo... bili su projektori, i različiti laptopi, pa... zato što bih učestvovao direktno u [operacionoj] sali. Zapravo, kada sam prvi put bio prisutan kada su radili operaciju bebe, razmišljao sam u sebi kako može beba stara šest meseci da se operiše. Profesor je uradio operaciju, Gazmend Šaćiri, bio sam iznenađen, znate, jer je to bila beba... i on me je pitao: "Jesi li uplašen?" Rekla sam: "Ne", samo sam se malo uplašio, znate, jer je beba na operaciji, da li će preživeti. To je bilo to, znaš.

Anita Susuri: Da li ste ušli u operacionu salu, zašto su urađene te fotografije??

Ljirije Pepa: Molim?

Anita Susuri: Da li ste ušli i u operacione sale?

Ljirije Pepa: Da, da. Sa maskom {kao da stavlja masku} sa sve, kao sad, samo naravno sa belim mantilom, kapu {objašnjava rukama} fotografisala sam skoro svaku operaciju koja se radila '75. do '81, '82, i kasnije su se desile, prvo demonstracije, onda trovanja. kada su se desila trovanja, zapravo su mi oduzeli kameru jer sam fotografisao trovanja. Veliki haos, mislio sam da sam i ja otrovan, jer ti se tako činilo, kad je to bilo u to vreme. Tako da, to su bile veoma loše peripetije. Kad su iz moje kancelarije uzeli profesora Aljuša Gašija i povlače ga usred... Ja sam radila sa jednim srbinom, on je bio tehnički crtač, tako mi je ispalo nije da je bila moja želja. On je bio mnogo opterećen što se tiče... Ali samnom, jer ja se nisam toliko bavila s njim, ja sam fotografisala, on je pravio tehničke crteže {kao da crta} znaš to što je trebalo.

Tako da, bilo je perioda kad znaš, mi se možda nismo svađali u to vreme. ali mržnja je bila prisutna, nisu hteli da tebe video na primer kao intelektualca ili nešto tako, nekako sa nekim prezirom. Na primer, pričali su: "Nisi ti kao one druge", drugarice znaš, kad sam se družila, rekla sam im: "Sve smo iste, ima mnogih koje su završile..." jer su mnoge završile i fakultete bile su farmaceutkinje. Onda, profesor Musa Hadžiu i mnogo njih je bilo sa svetskim renomeom, nisu bili poznati samo ovde kod nas. Međutim, uvek su imali tu ljubomoru, to preziranje i nisi imao šta da radiš.

Anita Susuri: A vi nakon gimnazije da li ste nastavili sa visokom školom ili... jer u Zagrebu...

Ljirije Pepa: Da bila sam na fakultetu ali sam ostavila.

Anita Susuri: Da.

Ljirije Pepa: Onda je tata rekao: “Registruj” registrovala sam Visoku školu turizma u Peći, i to sam završila do zadnjeg ispita sam ostavila, rekoh: “Ajde”. Jer mi je umro, tada se tata razboleo i nakon što je preminuo rekoh: “Hoću malo da se posvetim porodici” znaš, jer su svi bili mladi. Međutim, sestra koja je dve godine mlađa i ona mi se pridružila, tako da smo radili sa fotografijom. Imali smo tada posla sa tim, ono što smo radili pokazivali smo majci kako bi se raspoložila. Kad nam je nešto trebalo, uzimali smo toliko koliko nam je trebalo. Međutim ovako smo dospeli donekle, onda se bavio brat. Kad sam ja došla u Prištini, oni su preuzeli. Jer oni vole da rizikuju, znaš drugačije im ide taj posao. Mislila sam: “Ako ja ostanem blokiraću ih”. Dala mi se šansa i onda ‘75. sam počela da radim.

Anita Susuri: Kako se desilo, kako je došlo do toga da odete?

Ljirije Pepa: A?

Anita Susuri: Kako je došlo do toga da idete za Prištinu?

Ljirije Pepa: Inicijator je bio profesor Musa Hadžiu, on je radio u Peći, radio je često za različite publikacije, uzimala sam sama aparat, sa onim kojim sam radila, radila sam reprodukciju filma, stavljala sam na monitor i onda sam vadila kao diapozitiv. Malo je bilo teško jer u to vreme si mogao da radiš sa filmovima ali nisi mogao da ih razviješ. Sve što smo radili smo morali u Zagrebu da odnesemo jer je tamo bila Zagrebačka “Foto kimika”.

[Ovde se intervju prekida]

Anita Susuri: Htedoh da vas pitam za vaš rad, gde ste uzeli te hemikalije, kako se to radilo?

Ljirije Pepa: To je pre bilo u farmaciji. Na primer uzmeš razvijač, trebalo ti je bronza, unifila, sve. Sad sam to zaboravila, izvini, bilo je nekih svega sedam elemenata koja su se nabavljala u apoteci. Ali tada nije bila apoteka toga nego si mogao da nađeš sve što ti treba u apotekama, i imali smo recept, kao sad za jela, uzimao si litru vode {opisuje rukama} merili smo i prvo skuvali onda smo ostavili da se hladi, kasnije je bilo lakše zbog “Foto kimike”. Ali to što smo sami radili je išlo tako, uzimali smo sedam tih, to je bilo da bih razvili, ali sam zaboravila, izvini ali sam zaboravila [imena drugih potrebnih elemenata].

Anita Susuri: Nije bitno.

Ljirije Pepa: Razvijač. Onda fiksir, tu smo uzimali sulvit, brom i ne znam šta i sve si to kupio u apoteci. To je bio kao kristalno i stavljali su to da bi razvili film, pokvasiš fiksirom da se ne bi izbrisalo mislim to što si slikao. Jer ta fotografija, prvi kontakt sa slikom kad ti vidiš kako kroz razvijač počnu da se vide oči, kosa, znap, ta komora je skroz bila [osvetljena] crvenim svetlom.

Anita Susuri: Mračna [komora].

Ljirije Pepa: Tu sam samo gledala da li se dobro razvilo kako bi mogla da stavim u fiksir, jer sam više radila u laboratoriji, osim fotografisanja radili smo i to samo. Tako da je bio težak period, mnogo teže nego sad. Jer su sada izumeli... sad su automatski i tehnika se mnogo poboljšala. U to vreme je bio jedan starac, da li je bio rus, ili srbin ne znam, jedan Pier, mi smo ga zvali čika Pier, on je bio stari fotograf. On mi je napravio fotografiju na jednoj maramici, ali izgubila sam, znaš {diže ruke}.

Anita Susuri: On je bio u Peći?

Ljirije Pepa: On je bio u Peći, majstor... tako smo ga zvali, ali siromašan znaš, ovako je izgledao kao da živi na ulici, ali je bio prvo fotograf u to vreme, *ihhh* {onomatopea} koliko ja znam, tada je bio star a kamoli... I zvali smo ga *majstor* [kaže na srpskom] Pero, znaš majstor Pero. I mnogo me je voleo, znaš, i napravio mi je sliku na ono {pokazuje dlan} čudila sam se kako slika može tako da izađe, kao sada, ali to je tada bilo na jako primitivan način, razvijanje i sve. Tako sam naučila s kolena na koleno.

Često sam radila krijući se od oca, kad mi je neko rekao: "Uđi i razvij mi film!" Plašila sam da ne više na mene, jer je on bio jako precizan, jer se plašio da ne pokvarim nešto a ja sam tako učila, jer bez riskiranja ne možeš da... Imali smo posla tada, na primer vojska. Fotografisali su se nedeljom. Morali smo da im pravimo po onim maskama znaš: "Nemoj me zaboraviti!" Znaš kako je bilo sa raznim posvećenjima. A to smo morali da radimo sa fotokopir-aparatom to je bila jedna cela armija (smeje se) raznih aparatura tog vremena.

Fotograf koji slika u prirodi. Aparat za ploču, stavljaio si ploču unutra. Kad izađe na primer sa porodicom, ovako do ovde {stavlja ruke do grudi} do pola. Onda smo radili i kopije gde je skroz veća ploča {opisuje rukama}, samo smo kopirali onako na papiru, mnogo komplikovano ali mnogo interesantno. Više nisu laboratorije nestale su svuda. Jer sam ih ja i ovde radila, na fakultetu sam radila sama na crno-belim fotografijama. Čak su mi se zahvalili na mnogim doktorskim radovima.

To je bilo to, mislim, koliko sam radila 30 i nešto, od '75. do '90 i... koliko je to već. Tako da, osoblje posle rata nije bio toliko adekvatan. Znaš, mnogo od njih su nekako hteli da budu direktori, dekan. Znaš, ti imaš neki utisak za ljude koje si mnogo cenio, a ovi su izgledali kao, znaš kao pioniri upoređenju sa ovima. A ovi su više trčali za pozicijama, to mi je smetalo kao fotograf jer je moje oko videlo svašta znaš. I to je sve.

Anita Susuri: Onda ste vi iz Peći otišli za Prištinu...

Ljirije Pepa: Da.

Anita Susuri: Kakva je bila ta promena za vas? Iz Peći da dođete u Prištinu, u drugom gradu?

Ljirije Pepa: Meni se na primer Priština uvek sviđala i kao studentkinja shembull, ne što je život bio onako, razume se išli smo po igrankama, išli smo po... kao studenti. Zatim društvene grupe, često smo održavali “Plava noć” po fakultetima, pravio je pravni fakultet, jer tada medicine nije bilo, pravo, ekonomija, filozofija, jer sam ja registrovala ali nisam završila, zašto da lažem. Jer sam se opet vratila kod oca, nakon njegove smrti sam se vratila onamo. Međutim, ostalo mi je društvo, jer sam imala društvo znaš, nije da smo imali nešto znaš, neke predrasude, mislim moj otac onako, zaista smo cenili moral. Međutim, bilo je onih... života mislim da izlazimo, da idemo po igrankama, išli smo...

Anita Susuri: Da li možete da nam detaljno ispričate kako su se organizovale te igranke, šta, šta se tamo radilo...?

Ljirije Pepa: Na primer, evo počinjem od filozofskog fakulteta, tu smo imali Genca Nimanija i neki koji su bili glavniji. Bile su starije generacije i oni koji su organizovali, na primer “Plavo veče” [kaže na srpskom] na srpskom što na albanskom znači...

Anita Susuri: “Plavo veče”.

Ljirije Pepa: “Plavo veče”. I sad naša grupa i svaka od nas je uzela po neku drugaricu iz drugih fakulteta, drugarice, drugove, znaš grupu koju smo imali, kako bi nas bilo više. Tu su učestvovali i profesori. Imali smo profesore iz Bosne, mislim o grupi sa engleskog, bilo je profesora iz Beograda koji su predavali i mnogo asistenata koji su tu učestvovali zajedno sa nama, ništa... Tada nije bilo turbo folka, bio je tango, valcer, mislim *rock and roll*, mislim ono što su, onda je ono {opisuje rukama igru} kao što *yankee*⁴ igraju, kad se drže za ruke.

Mislim sve to, toga je bilo a mi mlađe smo htele da naučimo, da znamo da igramo, često sam bila u ulozi muškarca sa drugaricama, da bi mogla da vodim igru znaš, jer je moja sestra lepše plesala, ali ona je plesala skrivajući se od mene sa njenim drugaricama ali ja sam je spiunirala znaš, u sobi dok su plesale. Puštale su ploče, sa magnetofonom, znaš. Nekad smo pravili i *žurke* [kaže na srpskom] znaš, okupljale smo se sa drugaricama pozvale nekog druga, znaš, tako jer smo mi bili malo progresivniji u to vreme, ali i tako je bilo jer nismo zatucani.

Jer kad sam se ja rodila moja majka, oblačile su se kao arapkinje, baš imam jednu sliku. Tu sam imala godinu dana, išle smo na naš vinograd, znaš sa groždem, kuću... Kad smo išli ja... baš mi se sviđa ta slika, tu su sve komšinice sa {kao da stavlja maramu}...

Anita Susuri: Pečom⁵.

⁴ Izvan Sjedinjenih Država, *Yankee* se neformalno koristi za označavanje bilo kog Amerikanca; posebno je popularan među Britancima, Ircima i Australijancima, a ponekad ima pežorativni prizvuk.

⁵ Tanak, crni veo nalik tilu kojim su žene u nekim islamskim zemljama prikrivale lice pri izlasku.

Ljirije Pepa: Crne čaršafe i peču su imale. Međutim, mislim da je mama tu i ja sam bila pored nje, nekako kao, skratili su mi {dodiruje glavu} kosu da bi izašla bolja. bila sam mala i bila sam crnka.

[Ovde se intervju prekida]

Ljirije Pepa: I imala sam dosta kratku kosu, ali sviđa mi se ta slika kad sam bila mala, uvek sa nekim... to je bilo ono, kako se kaže, kopriva, ja sam mislila da je cvet pa sam uzela u ruke za slikanje, mnogo volim cveće znaš i uvek volim da imam buket na stolu, sto mi se čini zbrazan ako nemam cveća. I tako mislim, znaš, ima mnogo detaja koji...

[Ovde se intervju prekida]

Anita Susuri: Pričali smo o žurkama, da li je bilo uobičajno da se održavaju žurke ili ste vi to radili jer ste bili progresivniji...?

Ljirije Pepa: Jednom nedeljno, održavali smo jednom nedeljno, tako su oni dolazili i naravno tu je onda bilo i neko se nekome svideo, kao obično znaš. Došlo je do upoznavanja više na taj način. Jer u predavanjima ne, u predavanjima je bilo mnogo discipline, bili smo disciplirani, nisi mogao ništa da... Često sam se sakrivala ispod stola kad je profesor imao da me ispituje znaš. I ja jednom uradim kiks znaš, umesto da kažem na engleskom, kažem na francuskom on me je pitao rekao je: "A Ljirija?" rekoh: "Kad bi ja znala, otišla bi u Francusku da studiram a ne ovde". Pričala sam da mi se više [svidao] francuski jezik, tako da sam registrovala [engleski] bez mnogo volje. Maturski rad mi je bio u vezi geografije i to sam sve završila sa Nekibom Keljmendi⁶, možda znate ko je ona?

Anita Susuri: Da.

Ljirije Pepa: Ona je bila generacija pre mene, ona mi je čak pomogla, otišle smo u Dom armije da uzmemo materijal, rad koja sam uzela da radim, jer sam malo kasnila sa temom, imala sam turizam... *Turizam u Bliskom istoku* [kaže na srpskom], Turizam u Bliskom istoku jer sam morala, znaš i na albanskom kako bi znala... Elem, mnogo sam stvari zaboravila ali mislim da je to bilo to... Tu mi je Nekiba mnogo pomogla, znaš zajedno smo našle materijal. Ona je bila generacija pre mene, bila je u istom naselju, znaš bila nam je komšinica u Peći.

Tako da, imali smo i dobro detinjstvo, jer su sve drugarice iz naselja bile iste generacije u gimnaziji. U gimnaziji smo više imali drugova, jer su svi muškarci bili. A na fakultetu sam došla više da bih videla kakav je život ovde. Jer sam malo kasnije registrovala i tada nije bilo ispita, prijemnog ispita nije bilo. Zavisi koji fakultet... na primer filozofski ili tako neki, je imao prijemni ispit, a tamo gde sam bila nije imao prijemni ispit.

⁶ Nekibe Kelmendi, (1944 - 2011) bivša ministarka pravde u Republici Kosovo, poslanik Skupštine Kosova.

Anita Susuri: Kakva je bila Priština u vreme kad ste vi studirali?

Ljirije Pepa: U Prištini je bio samo Filozofski fakultet {pokazuje desno}, bilo je blata do ovde {dodiruje kolena} nosili smo čizme kad smo hteli da idemo. Živeli smo u studentskim domovima koji su bili blizu Pravnog fakulteta, gde je sada pravni fakultet, bile su skoro kao barake, tu su živele drugarice iz Peći, birale su sobe, eto tako. Tako da, u generaciji je bila jedna Gacaferi, i mnoge koje su... onda su postale učiteljice, nastavnice po školama ovde, često smo jeli u menzi, uzimali smo bon⁷, kako bi malo uštedile, jer nam je bilo žao roditelja i onda smo [hranu] delile. Na primer, šta god smo uzimale da jedemo delile smo na pola sa drugaricom.

Menza je bila dobra u to vreme. Makarone su mi ostale kao najdraže iz menze kasnije sam i sama spremala, jer su nekako mnogo ukusno pravili. Tako je to bilo, ponekad smo izašle i u grad, išle smo u bioskop, štedili smo za bioskop, jedanput, dvaput nedeljno smo išli u bioskop. Jednom nedeljno smo išli u igranku. Ponekad nas nisu puštali, ali uvek smo imali nekog poznatog koji nas je uveo unutra. Nekada se održavalo u Dom armije, obično po fakultetima, najviše na Pravnom fakultetu, to je bilo najbliže i...

Tada je odeća bila jednostavna i šminke nije bilo, održavale smo frizure tada, kosa je bila najvažnija, nekad smo je tapirale, nekad onako znaš, tako je bilo u to vreme. A što se tiče odeće zna se da smo sa keceljama bile u gimnaziji. A ovde na fakultetu neka suknja, nešto malo drugačije znaš, neki lep džemper, to je bila odeća, ili čizme koje ti je kupila porodica, jer tada nije imalo. Bile su neke koje su dolazile iz Niša, studirale su ovde iz drugih mesta, Srпкиnje znaš, one su se malo razlikovale, jer... i mi smo se trudile da ih imitiramo. Ne znam kako da opišem drugo, ali ja opisujem ono iz mog pogleda...

Anita Susuri: Kakvih je filmova bilo po tim bioskopima, kakve su filmove puštali?

Ljirije Pepa: O to su bili filmovi na primer sa Alain Delonom, drugi sa Gerijem Kuperom, sa Avom Gardner, mnoge sam imena filmova zaboravila ali su bili i francuski glumci Brižit Bardo, Paskal Petit, bilo je mnogih kojih se sećam, jer često se neki ponavljaju. Ali bile su i ovako neke teme, na primer meni su se sviđali i sa socijalnim temama, naročito francuski, bio je onaj film sa Žakom Šarijeom, igrala je i jedna glumica, čak su me zezali da ličim na nju (smeje se). To je bilo nešto u vezi razvoda braka znaš, socijalne teme. I italijani su bili, na primer Sofia Loren, to su bile manje-više socijalne teme, jer smo i u gimnaziji čitali tako nešto u to vreme. Mislim poznata dela sa globalnim karakterom.

Kad sam ja registrovala Visoku školu, Anton Četa⁸ je dolazio ovde, i nisam bila sigurna... Izlazim malo iz teme ali hoću da povežem događaje. Ovo slovo "ë" znaš, nisam baš znala gde se upotrebljava,

⁷ Bonovi su bili nešto kao ček koje su državne kompanije delile svojim radnicima. Na njih su imali pravo i studenti. Bonovi su imali novčanu vrednost koju ste mogli zameniti za različitu robu, hranu, odeću.

⁸ Anton Četa (3. januar 1920 – 4. novembar 1995) je bio albanski folklorista, akademski i univerzitetski profesor sa Kosova.

mislim nisam bila sigurna, i on nam je dao da uradimo jednu temu jer mi je i Fatmir Ljama bio u razredu. Profesor Anton Četa je rekao: “Jedna tema koja...” i ja sam uradila “Poljubac” od Mihajla Gramenaa, sigurno je vama koji ste završili gimnaziju poznato.

Anita Susuri: Da...

Ljirije Pepa: I samo sam čekala šta će da mi da, jer je Anton Četa s naše strane bio jako poštovan, rekao je: “Ljirija ti si mnogo... da postaneš novinarka jer su ti rečenice kratke, mnogo znaš, ali značajne”. Rekao je: “Ali ako ništa možeš da pročitaš Alberta Moravia”. Ja sam pročitala jer je moja sestra skrivala to od mene. Ja sam gledala {saginje se} gde je sakrivala i čitala sam ih. Jer nas je profesor ispitivao na srpskom i ja sam to na srpskom pročitala znaš, on se čudio, nije bilo unutar naše literature nego van literature.

Moravi, i mnogi drugi, italijani znaš, ali sad sam ih i zaboravila, ali nečega se sećam. I rekao je, rekla sam: “Nije da sam radoznala nego žurim” rekla sam: “profesore pročitala sam” znaš, rekao je: “Dobro, nisi sigurna...” rekla sam: “Znam” zato volim da mi bar neko ispriča. Jer u gimnaziji je uvek bio jedan profesor Riza Bicaj, dao nam je jedinicu ako smo izmrljali ono, ja sam izmrljala da mi ne bi ispravio, jer sam nekako imala neki utisak da nisam sigurna i dobiću jedinicu. A on mi je davao jedinicu zbog nečeg drugog.

Čak i u maturskom radu sam imala malo manju ocenu zbog albanskog jezika, jer sam ja... To je kompleks, jer čovek mora da se uči od grešaka, ali to su bili kompleksi koje si se trudio na drugačiji način da ih lečih znaš. E to što sam radila je bila greška ali... tako. Tako da, sad sam u penziji zadovoljna sam, mislim nikad se ne setim toga, jer su se pokazali kao jako loši, mislim razume se daju ti obećanja a ništa od toga.

Anita Susuri: Hoću još nešto da vas pitam. Vi ste od 70-ih do 90-ih radili u Medicinski centar...

Ljirije Pepa: Od ‘74, ali od ‘75. se nabraja pa do penzije, bez prekida.

Anita Susuri: A kako je bilo ‘81. od 80-ih posle, demonstracije i to...

Ljirije Pepa: Bile su jako teške [godine].

Anita Susuri: Kako je bilo za vas?

Ljirije Pepa: Jer su tu sve preduzeli, Ja... rekao mi je Aljuš Gaši... jer smo imali kancelariju u institutu, mislim tu gde sam radila, jer me profesor Musa tu uzeo pošto je bila laboratorija, i ko god me je zvao, samo su me telefonom zvali da fotografišem. Tu su ceo dekanat preduzeli Srbi. Sekretarica Srpkinja, {nabraja} svi su kompletno bili Srbi. Tako da, dosta teška situacija. U međuvremenu, ja sam bila u

kancelariji sa Aljušom Gašijem gde smo pili kafu ponekad i neko nas je spiunirao. Došli su da uzmu Aljuša Gašija, ja sam u to vreme fotografisala za ginekologiju, jedan slučaj sa nekim tumorom i u međuvremenu su uzeli Aljuša, vukli su ga.

Došli su i rekli: “*Ko je Aljuš Gaši?*” [kaže na srpskom] On je bio profesor anatomije i bio je ministar zdravlja jedno vreme ovde u Prištini, sad više nije, bio je iz DSK⁹. U međuvremenu ga fotografišem {kao da drži kameru} kako ga vuku niz stepenice, ali od... znaš {pomera ruke} ruke ti drhte i sve, ali se vidi njegova silueta. I dobro, tada je milicija dolazila često tu i ovaj što je radio samnom je uzeo i razvio slike koje sam slikala to u ginekologiji i ove sa Aljušom. Jer je on išao ranije, imali smo zajedničku kancelariju, međutim laboratorija je bila posebna, znaš tu gde sam ja radila. I on je išao kući, ja sam stajala kasnije i gledala fotografije. Jer kad su uzeli Aljuša Gašija polomili su mu zub, maltretirali su ga.

Onda ja pričam Aljušu i ovima, kakva je bila situacija, znaš, rekao je: “Nemoj da brineš daj mi te fotografije” ali plašila sam se da ih uzmem. Aljuš mi je rekao: “Ljirije nemoj da pogrešiš i ostaviš posao” i ja sam tu ostala do zadnjeg momenta. Išli smo u dekanat, u dekanatu su svi bili Srbi, cela je struktura bila promenjena. Neke profesori su uzeli ovaj... nekima su zatvorili ordinance, mislim bili su podeljeni tu gde rade, više te niko nije ni zvao. Ada fotografišeš i ako te zovu... bila je neka privilegija jer *škijet*¹⁰ znaš kako, nije da su me voleli, ali misleći da sam radila sa onim Ljubom, jer je on posle ubio sebe, taj što je radio sa mnom.

U kancelariji je dolazio sa puškom, ponekad znaš bio je jako težak ali ajde ćutala sam, mislila sam znaš, ali nisam se plašila. Kad me je pitao: “Kakva je razlika, vi niste kao Albanci iz Albanije” znaš, rekla sam mu: “Ja ne mogu za sebe da kažem *albanka*, nego *shqiptare* i *Albanija* je za vas, a za nas je *Shqipëria*”. Znaš, pitao me je neka provokativna pitanja, ali ponekad sam se gurala s njim, pravo da ti kažem. Nisam mnogo strpljiva, nisam bila što se ovih stvari tiče.

Treći Deo

Anita Susuri: Pričali ste o ‘70... dakle, ‘75. kad ste počeli tu da radite, kakve ste druge probleme imali, da li ste imali probleme zato što ste bili Albanka ili kakve su bile relacije?

Ljirije Pepa: Pa, vidi, imala sam probleme ali se nikad nisam predala. Ovaj što je rado sa mnom je bio tehnički crtač. On je bio kao neka vrsta, ne direktora, nego se on sam tako osećao kao neko kome su se svi Albanci ponižavali. Bilo mi je krivo jer je pravio razlike, sve je drugarice tu skupljao, jer su nam kancelarije na početku bile podeljene, onda kad smo otišli... u dekanatu nam je bila kancelarija. Onda kad sam otišla u institut tu nam je neko vreme bila zajednička. Ali on je bio nekakav tip koji te ignorisao, neki tip koji je samo sebi davao važnost. Zamisli kad je novu godinu tražio da mu donesu

⁹ Demokratski savez Kosova.

¹⁰ *Shka* (m.); *shkine* (ž.), množina *shkijet*, je pogrđni izraz na albanskom koji se koristi za Srbe.

glavu Albanaca, tako pričaju, jer je bio jako opterećen, a ovako sa moje strane nije bilo. Nisam imala problema.

Na poslu svaku fotografiju koju sam radila plašila sam da mi ne izađe, jer znaš kako to ne može da se ponovi, međtim imala sam uspeha znaš. Kada je bio kongres sa jugoslovenskim karakterom ili nešto dolazili su tri četiri, celo smo vreme bili preokupirani, radili smo slike, slajdove, reprodukovali smo šta su studenti radili. Jer je trebalo negde da se izlože, tako da su ih oni postavljali... tada je bio samo onaj diaprojektor, i neko je stajao tu. Na primer, on kao tehnički crtač, on je tu stajao, montirao znaš, slajdove. Ja sam fotografisala, kad je bio neki slučaj znaš, nešto svetskog karaktera ili tako nešto, ja sam to fotografisala.

Znaš, mislim o tim detaljima ali je mnogo slika uzeo i ovaj Dedušaj, znaš, kao dokumentaciju, ali nije važno. Imam tu i tamo neku i neke su mi se skroz zapalile u Peći, znaš kad čovek ostavi stare albume i većina je uništena. Međutim, generalno, neko ih ipak nadoknađuje, gde nađu, reprodukuju, tako da je dobro.

Anita Susuri: Mislim da je u to vreme bilo lakše da se putuje vani, ali i po Jugoslaviji, da li ste vi putovali i gde ste putovali prvi put?

Ljirije Pepa: Prvi put sam putovala za Sarajevo s tatom, tada sam imala negde deset godina. Uzeo je mene i sestru. Jer je moj tata odgojio jednog mog brata od strica, njega je odgojio. Tako da nam je Sarajevo ostalo mnogo... i u to vreme je i moja majka išla, i u Sarajevu su imali peču¹¹ {pokazuje oko glave}, nazivali su ih čaršafima, ne kao namazbez¹², ali neka odeća kao arapkinje, sa tilom preko ovako. Majka je nekoliko puta bila s tatom, nas je jedanput poveo, samo što sam završila osnovnu, ja zajedno sa sestrom.

A prvo putovanje je bilo '60. u Ulcinju, kad nas je tata odveo zajedno sa sestrom i starijim bratom na more. Otišli smo sa sestrom od tetke svi, tada je plaža bila prazna. Samo se pozorišta sećam u to vreme, jer su uvek pominjali glumce iz pozorišta, većina su bila iz Peći, tako da smo imali i slike. Međutim, bila sam radoznala poznavala sam većinu njih, međutim prvo putovanje je bilo putem Čakora autobusom smo išli na more. Upoznali smo se sa morem i mi nismo... u Peći je bila Bistrica, bila je noć i tako. I mi tu vidimo more, naravno plivamo, ko da smo učili po školama.

Tu sam bila godište... imam negde sliku, sa kratkom kosom, ali mnogo sam bila mlada, zamisli samo što sam završila osnovnu 14 godina, 15 sam napunila tek na kraju godine, znaš. Tako da je bilo... tu sam se ja mnogo prehladila jer kad smo stigli u Čakor onaj iz autobusa je rekao: "Ja ne garantujem..." jer je mnogo padala kiša, "ko hoće da spasi život neka siđe i korača", znaš da bi lakše prešli taj deo [puta]. Starija sestra nije sišla, ja sam sišla, tu sam prvi put dobila zapaljenje ovoga {dura grlo} grla.

¹¹ Vrsta ženskog pokrivala.

¹² Vrsta marame koje koriste žene u islamu da bi pokrivale kosu.

Zapaljenje grla [kaže na srpskom], zvali su to zapaljenje grla. Onda mi se više nije desilo, kao maturantkinja samo neki grip nešto, inače dobro je sve prošlo, dobra je bila situacija.

Onda u Sarajevu, mislim da sam još mlađa u Sarajevu ali ne sećam se tog putovanja vozom. Putovali smo bio je jedan voz Ćira, bio je skroz sa daskama, kao iz onih akcijskih filmova sa kaobojima (smeje se). Tu smo išli sećam se, išli smo od... dobro iz Kraljeva, ne znam neka druga mesta, dosta dalek put.

Anita Susuri: Kako se vama to činilo, kakvo je iskustvo bilo putovati vozom? kad ste videli voz?

Ljirije Pepa: Iskustvo je bilo, bilo je i... moj otac je... kad bi se voz zaustavio on je uvek silazio da nam nešto kupi. Ali pošto je bila gužva u vozu... ja sam upoznala jednu Srpkinja. Volim društvo, ne znam takva sam. I ona me pita: “Šta ti radi majka?” [kaže na srpskom] Znaš: “Čime se bavi?” Ja sam joj rekla: “Majka mik je učiteljica”. Tu sam lagala znaš, i pustila sam joj mesto, njena majka je bila dosta krupna, pustila sam joj mesto da sedne. A moj otac nam je jedva našao mesto, jer je bio dugačak put od Peći do Sarajeva, jednu noć i jedan dan se putovalo. Sa Ćirom, onaj voz koji je... bio je sa daskama, ali izgledao je kao pre lokomotive, više je tako izgledao.

I tata je rekao: “Ko...” ja i sestra, reče: “Ko je ovaj [ustupio mesto]...” rekoh ja: “Ja”. Uvek sam prihvatila grešku, rekao je: “Izađi u hodnik”. To je bila kao neka kazna. Meni je bilo neprijatno da joj kažem jer sam združila sa tom srpkinjom (smeje se). Lagala sam da mi je majka učiteljica jer mi je bilo krivo (smeje se). I eto tako. I onda nakon nekog vremena, sestra se nije svađala samnom ali rekla mi je: “Ti si kriva” ja sam rekla: “Pa da, ja prihvaćam” znaš. Onda nas je otac opet ubacio [unutra] znaš, bilo je mesta, ona je sišla u neku stanicu, otišle su iz Kraljeva negde drugde, tako da je bilo mesta znaš. Otac me je savetovao, jer sam bila malo labilna, znaš, uvek mi je neko promenio mišljenje, nisam bila sigurna znaš. Rekao je: “Nemoj da dopustiš da neko utiče na tebe” znaš.

[Ovde se intervju prekida]

Anita Susuri: Hoću i... pričali ste o godinama kad ste radili u universitetu, dakle tamo...

Ljirije Pepa: Na fakultetu.

Anita Susuri: Na fakultetu, kako ste nastavili dalje, čime ste se bavili, da li je to bio vaš posao, ili ste se bavili i fotografijom ovako...

Ljirije Pepa: Fotografijom, na primer bilo je slučajeva kad su dolazili, nečija doktoratura, publika, slikao si osobu...

Anita Susuri: Mislim, da li ste radili u radnji?

Ljirije Pepa: Ne, ja nisam radila više. Jer je brat radio u muzeju, i on je došao da radi u Muzeju Revolucije, onda je otvorio radnju, onda se opet time, gde su i deca, ovi su svi završili maturu, studenti su, ali vole da se bave fotografijom.

Anita Susuri: Da li su bile te godine kad ste upoznali i Majku Terezu?

Ljirije Pepa: Eh, Majku Terezu sam upoznala '75, ovaj '79. sam je upoznala.

Anita Susuri: Kako se desilo?

Ljirije Pepa: Pa ništa... ova sestra me podela, kako smo sedele kući, sa jednom teksas suknjom, majicom. Dhurata: "Ajde..." Dhurata je bila nešto bolesna: "Ajde" rekoh: "ti si novinarka možda ti zatreba za neki intervju" znaš, Majka Tereza. I to je bio razgovor sa njom, jer ja sam je slikala sa... kako se zove ovaj kompozitor, sad je umro, [počinje mu ime] sa "M", iz Prizrena. On je bio u društvu sa Majkom terezom, nije Mark Kačinari, ali stariji, starije godište, generacija Majke Tereze.

Anita Susuri: Pa ne znam sad...

Ljirije Pepa: Elem, mislim tu sam ih slikala i intervju sa decom i ona me nešto pitala. Sestra me je pozvala, i ja sam otišla do crkve, uzela sam aparat. Kad je došla Majka Tereza, čekali smo je znaš, kao kad čekaš mladu. Kad je ona došla bilo je oko devet sati, ministar informacija je tada bio ovaj Nehat Isljami i dođu, neki profesori, iščekaju Majku Terezu i bio je iz crkve ovaj poznati... zaboravila sam mu ime, ovaj najglavniji u crkvi Svetog Antuna i Majke Tereze.

Anita Susuri: Da li su u prištini bile ove crkve?

Ljirije Pepa: Crkva je bila ovde {pokazuje prstom levo}, ona što je kod parka. U toj crkvi smo bili i čekali dok sam je slikala i sve, onda smo bile zainteresovane, znaš radoznale da što više vidimo Majku Terezu i plus ponos jer niko [na Kosovu] je nije video. Prva sam koja sam je videla iz publike ovako van crkve, van drugih institucija. Jer je [Ibrahim] Rugova kasnije, to je bilo kasnije. Ja sam [je srela] '79. taman kad je dobila Nobelovu nagradu za mir.

Elem onda je Dhurata napisala artikal, barem sam joj rekla: "Treba da se ponosiš" jer znaš... sestra je pomenula i mene da sam bila inicijator da sam je zvala. I to su bile slike, zamolila sam profesora Belega, on je radio u transfuziji, rekoh: "Da li možeš da nas slikaš" jer sam ja zvala i profesore da je više prisutnih. Bila je i žena Imera Jake, sa decom. Bili su tu i tamo ti koji su iz okruga crkve.

Onda me ona pitala: "Da li si ti novinarka?" Na engleskom me je pitala, srećom ja sam shvatila to, još mi je bilo sveže. "Are you from a newspaper?" Rekoh: "No, I'm a photographer" [Eng.: "Da li ste iz novina" "Ne, ja sam fotograf"] znaš, i toliko. Rekoh: "You speak Albanian? Da li pričate albanski?" Onda

mi je rekla: “Albanski, mnogo malo” [odgovorila je na albanskom], eto te reči. Možda je loše što to pominjem, ali njeno poreklo je albansko, ali je zaboravila jezik, mnogo je rano izašla vani. Jer je ona Gondže Bojadžiu, neko kaže da se rodila u prizrenu, onda u Skoplju. Znaš, neka biografija koja...

Elem neću da ulazim u te teme, ali ja sam ponosna što sam je videla, i jedna mnogo skromna žena, mala, sa onim borama, baš je ostavljala utisak da je jedna mnogo dobrotvorna žena, videla se dobrota u njenom licu. Tiha, znaš, nije joj bilo važno da li je lepa, ili ne izgleda lepo, najvažnije ona je bila nekako veličanstvena za mene. Eto, to je bio kontakt sa njom. Onda, naravno da sam imala, šetala sam se, ja sam uvek išla na odmor, što se kaže... pitala si me: “Da li si izlazila?” Izlazila sam, te godine sam bila u Španskoj ‘79, sa Dhuratom smo bile u Palma de Majorka, putem Beograda.

Otišle smo autobusom do Beograda. Jer se ona plašila od aviona, Dhurata, međutim u Beogradu, putem “Avioagent”, sećam se, direktno za Palma. Tada je bilo malo Albanaca koji su putovali tamo vani. I ja sam samo... osim što sam videla jednog iz Peći, sa prezimenom Šalja i rekoh: “Dhurata ti vikni, ‘Ljirija...’ znaš, zovi me, ako je albanac on će okrenuti glavu”. Tako da, prošle smo vrlo lepo, posećivale smo gradove u blizini. Jer u Palmi je bio SanArenal i imali smo te... tu smo se susrele i s ocem ovoga Rikija Martina.

[Ovde se intervju prekida]

Ljirije Pepa: Eh Hulijo [Iglesias], on lepota, i držao nam je ruku {pruža ruku}.

Anita Susuri: Sreli ste Hulija Iglesiasa?

Ljirije Pepa: A?

Anita Susuri: Sreli ste Hulija Iglesiasa?

Ljirije Pepa: Da. On nas uhvati za ruku znaš, i mi: “U Hulijo!” Tu smo se sreli i sa jednim direktorom iz Švajcarske, ja sam ličila na njegovu ženu, on nas je izveo na večeru [pili smo] Sangri, znaš Sangri je jedno špansko piće, i bilo je različitih mesija. I dve beograđanke su bile s nama, one su volele da se druže i nekako smo uvek imale sreće, uvek nam je ispadalo dobro. Tako, 15 dana smo ostale tamo onda smo se vratile za Beograd.

Grčku poznajem vrlo dobro, mislim obale. Bila sam u Atini, jer smo bile u Ljutrak to je neko mesto skoro u granici sa Albanijom. Grčku poznajem 80 posto, za Španiju ne mogu reći, samo Palma de Majorku. A Jugoslaviju poznajem skroz, svugde, i po obalama sam bila, sad ne vredi pomenuti ali skoro svugde. Onda sam bila u Belgiji, brat je bio u Brukselu, ne u Brukselu nego u Kotriku, onda je prešao u Bruksel. Iz tog mesta ja zajedno sa ćerkom brata od tetke, jer ona samo što je završila maturu, došla je samnom, jer je njen otac hteo, ona je volela da ode za London, ali znaš kad ti roditelji ne dopuste.

I otišle smo, njegova žena je rekla... ona je belgijka rekla je, uvek mi je govorila: “Iz Belgije je jako blizu Pariz” i sad rekla je: “Možeš putovati”. Ali brat je radio negde drugde, ona je radila, tako da smo mi morale da idemo do Francuskog konzula da pitamo, jer nam nisu dali vizu. Brat je rekao: “Idite vi bez viza, ako vam ne daju vizu private se budalom. Ako vas vrate, nikom ništa, neće vas uhapsiti ili nešto”. I... možda vas to ne zanima? [obraća se sagovornici]

Anita Susuri: Ne, ne pričajte, da.

Ljirije Pepa: I mi odemo u konzulat i ne daju nam vizu. Ukrcao se u voz u grad Lil, tu kupimo kartu za Pariz. Kupimo kartu i kad dođemo od Lila tu je Moeskro, jedan grad između Pariza i Belgije. Pre engo što uđeš u Lil. On nam kaže: “*Où visa?*” [fr.: Gde je viza?] znaš, sad ja: “*Je ne sais pas*” [fr.: Ne znam], pravim se luda, kao ne znam. “*Visa?*” Znaš, ona francuskinja je bila neka dugačka i neka, nije htela da nam dopusti da uđemo. Sad ovom belgijancu sam rekla: “*Je veux visiter Paris*” [fr.: Želim da posetim Pariz], znaš i da se vratim, i ponekad smo pričali na engleskom, a oni engleze nije da toliko... I onda je rekao: “Ajde!” {pomera ruku}.

I tu smo u Lil kupili kartu za Pariz. U osam sati je pošao voz, išli smo vozem, bez poznavanja Pariza. Samo je moja snajka kupila putokaz {kao da nešto čita} tu kad stigneš na stanici u Parizu, tu smo otišle do toaleta. Sredile se malo, jer smo se obukle onako, znaš da se ne... Imam i slike iz Francuske. I šta da radimo sad sa Aritom, uzeli smo direkciju i nismo imale nikakav problem da se snađemo. Odakle d znaš, pritisneš nešto, nešto se otvara, nešto se ne otvara, kao kad odeš u strani grad gde nikad nisi bio samo u snovima. I sad kad smo tu stigle, reko: “Znaš šta Arita?” reko: “Idemo metroom”.

U metrou, imali ste svako mesto, na primer, sada želite da idete u muzej, idite u muzej, idite dole. Onda smo otišle da vidimo operu, mislim samo onako, jer je bilo tokom dana. Tu smo se čak upoznali sa nekim profesorima iz Engleske, sa njima smo pričali na engleskom, jer tada sam više znala engleski i ona je pričala. Oni su rekli: “Odakle ste?” Mi nismo znale, samo smo govorile: “Kosovo” nismo znale, govorile smo: “Dubrovnik” znaš “Dubrovnik” kao iz Jugoslavije, “A Dubrovnik!” Počeo on, dao nam adresu, rekao je: “Ako ostanete noćas ovde...” da nas vode na večeru. Dva profesora čak su imali cilindre, {dodiruje glavu}, oni su bili jevreji koji su živeli u Londonu. Elem rekli smo im da se vraćamo i znaš, nismo izašle.

Tu je bio jedan francuski kafe {kao da drži šolju u rukama}, kao uvek, prekoputa opere. U operi smo samo ušli da vidimo one {opisuje rukama} sve od zlata, znaš, Paris bre brate! Uvek mi se sviđao. Od metroa Champs d'Elysee, tu su bile sve one čuvene... Onda Notre Dam, Govorim o onome što smo posetili, onda George Pompidou onaj centar gde se svi okupljaju, ne znam više da opišem sva ta mesta. Ispred muzeja, muzej je bio zatvoren, onako samo sam se slikala tu ispred fontane, jer su sad kasnije napravili fontane i od stakla, mislim kad smo mi bili, jer naravno kad bi smo ušli u Luvr ne bi izašli ceo dan. A mi za dva dana, gde da vidiš Pariz za toliko, znaš bilo je... ali privlači te.

Onda Mala palata, Grande palata, *Petite Palace*, tu sva vrata od zlata, znaš neki detalji koji su ti se činili jako interesantnim. Onda smo otišli i do Ajfela {diže glavu gore}. Ali ona je imala onu bolest, Arita, smetala joj je visina. Tu smo se upoznale sa jednim, nije francuz nego... nije arapin, iz Alžerije. Tu je on govorio: "Ne, meni se sviđa Rim, više mi se sviđa" mi smo rekle: "Ne bogami Pariz je prelep" znaš tako smo malo počeli. I tu je samo Ajfelova, jer nismo imali aparat, jer ja nisam uzela svoj ali uzela je ona, neke poze nešto, ali dobro, jer kad smo bile kod brata on nas je slikao.

Tako Bruksel, Pariz, ne mogu reći da sam toliko... jer da ti budeš godinama ne možeš sve da vidiš, znaš. Međutim to što me je zanimalo, najbitnije, centar da. Onda Trijumfalna kapija, otišli smo peške do Trijumfalne kapije. Plus i "Channel", Koko Chanel mi se sviđala, naročito parfemi, "Channel 5" sam koristila u to vreme. Tu smo videli, mi žene to volimo, parfeme, i to... Tako je bilo, to je bilo u Parizu.

Četvrti Deo

Anita Susuri: Tokom '81. godine verujem da ste radili...

Ljirije Pepa: Radila sam i bilo je mnogo problematično.

Anita Susuri: Kako je to bilo za vas, u martu su počele demonstracije...

Ljirije Pepa: '81, meni je brat došao u Prištinu, zaposlio se u muzeju. U međuvremenu, kad si otišao na posao, uvek si morao... Čak sa profesorom Maljoku, on je preminuo, on je bio patolog, pregledala nas je policija kod instituta, ličnu kartu i sve to. Bila je jedna situacija, jedna apsolutna tišina, nisi mogao ništa. Ovi patolozi... bio je neki slučaj u Podujevu ubili su one u Pojati, morala sam da fotografišem, mi smo slali fotografije u Zagrebu da tamo naprave, znaš. Oni veruj mi, uzeli su te slike, i kako mi se čini, nisu ostavili...

Jer sam to uzimala direktno, bila je Ljume Gaši, i ovaj profesor patologije koji je umro Maljoku i fotografisali smo, neko me je to čuvao u liftu da nas ne vide jer sve smo krišom radili. Fotografije koje su bile sa mecima, sa zastavama Albanije i sve to. To su bili neki delovi i nikad nismo videli te slike, ali bile su fotografisane. Onda...

Anita Susuri: Mislite nisu nikad razvijeni [filmovi]?

Ljirije Pepa: Ne razvijeni su u Zagrebu, ali oni kad su to uzeli {kao da lista}, proverili su i uništili. Onda je takva situacija bila... ovaj što je samnom radio rekao mi je: "Nemoj se družiti s njima" znaš, na srpskom mi je rekao: "Ja te nikad neću [dirati], ali nije potrebno" znači on nas je mnogo dobro poznavao, razgovarali smo i sve, ali bio je mnogo opterećen. Mislio je da je došlo njihovo vreme. Kad

sam mu videla {dodiruje struk} pištolj dok je kuvao kafu, jer smo kafu sami kuvali po rešovima, znaš. Ali on... pištolj. Nije da sam se plašila, jer on nije mogao da me ubije, ali koji je bio njegov cilj da dođe sa pištoljem u kancelariji.

Čak su neki profesori pričali na albanskom samnom neki su bili iz Peći, Šćepanović i neki iz stomatologije, znaš, koji su me poznavali, jer su poznavali i mog oca, poznavali su ga. Mnogo ljudi nas je poznavalo, mi smo u to vreme bila poznata porodica, i nije da smo sarađivali nego smo normalno razgovarali, kao obično. Kad me tata vodio da nešto uzmem... menjam temu ali htedoh da uporedim. Ja sam videla Rankovića '55. moj otac mi je rekao: "Evo ovov je Ranković". Bio je u nekom belom mantilu {opisuje rukama} i sa šeširom. Meni nije izgledao nešto, ali eto tako su govorili...

Anita Susuri: Bio je u Peći?

Ljirije Pepa: U Peći, u Peći. Jer je bilo blizu Patrijaršije, ne nego onamo, kuća gde su se okupljali Srbi i išli i lovci, bio je dom lovaca gde su slikali divlje svinje i sve to i on je dolazio često. Peć je imao dosta Srba, mislim Peć i Prizren, jer znam i dosta ljudi iz Peći koji su živeli u Prizrenu. I tako da, nismo imali loše odnose jer su na spoznavali, jer sam ja tada slikala i po kućama za Novu Godinu, kod srba za Božić, zvali su nas i mi smo tako radili.

Međutim, u to vreme nije bilo toliko nacionalizma, bilo je ali mi nismo, nismo imali... tata nam je govorio: "Nemojte mnogo da se družite" jer smo tu i tamo imali neke drugarice iz gimnazije. Jer rekao je: "Vi ih ne znate" znaš, dakle nemojte ići dalje. U društvu sam imala i Srpkinje, mnogo sam se dobro provela, ali one su mi uvek govorile: "Ti nisi kao one". Rekla sam da sam ja ista, jer znaš, malo su nas omalažavali. Bilo je to grubo potcenjivanje. Ali mislili su u to vreme da su oni postali sve. Nisam dobijala ni platu, niti išta. Za najmanju grešku sekretarica je rekla, zaustavlja mi je 15 odsto plate.

Anita Susuri: 80-ih godina?

Ljirije Pepa: Bili smo u toj zgradi, onda su nas odveli kod studentske biblioteke, koja je bila malo odvojena, jer meni su zatvorili kancelariju i ja sam sedela u dekanatu. Kad su me zvali da slikam, ja sam dao zahtev, oni mi nisu to kupovali. Tako da, osim studenata godine... kad su bili srbi jer oni su me svi poznavali, jer sam slikala studente tokom apsoventijadi, naravno uzela sam fotoaparat od brata, sređivala sam fotografije kod brata... i onda po... Bilo je slučajeva, međutim, još uvek sam bila na poslu, do kraja. Kad se desio rat...

Anita Susuri: Radili ste do '99?

Ljirije Pepa: Do... ja nikad nisam prekinula, ali tada kad se desilo, ja sam imala neki grip, baš sam bila loše od gripa, i tada su došle [srpske snage], zatvorili smo se. Ja sam ostala sama u stanu, jer su mi stan kupili braća, ovde. I onda brat kaže: "Ajde, dođi svakako!" "Kako da dođem?" Otišla sam u pidžami,

mnogo stvari znaš, mnoge su stvari ukrali, jer tu je živela milicija ili šta ja znam ko. Onda je u 12:00 noću dolazila policija: “*Jel znate vi Nušu?*” [kaže na srpskom] Ko zna, bila je jedna srpkinja ispod, možda me je ona špijunirala, ali ja nisam imala nikakav delikt da ovaj...

Govorila sam: “*Ne, ne izvolte ličnu kartu. Izvolite ličnu kartu.*” {pokazuje dlan} I onda ništa... i sutradan su došli, komšije su pitale: “Ne, Nuša nema ovde samo Ljirija” znaš, za mene. Meni je na poslu jedna srpkinja rekla: “Nemoj se baviti s njima, nemoj im otvarati vrata” znaš, tako mi je rekla, ko zna možda je špijunirao neko iz posla. Jer na poslu sam nalazila ceduljke: “*Jedan narod bez vere ne može opstati*” [kaže na srpskom] tako te stvari napisane na srpskom, jedan narod bez vere ne može živeti, ne može...

I neka mnogo mirna atmosfera, ti si morao da radiš, i nisam odustala do zadnjeg momenta. Onda je došla majka ove Arte Dobroši, kasnije sam saznala. Rekla je: “Da li možeš da mi dovedeš četiri pacijenta?” Jer Merkur Dobroši je bio ortoped, oni su bili iz Drenice. I dovedem ih ja čak im dam 20 maraka za Bajram, jer bio je Bajram tada kada je počelo to najgore. I odvela ih ja, rekli su: “Mnogo si” znaš, “bravo baš si hrabra”. Vodila sam ih do ginekologije, došli su neki i uzeli ih i ona reče: “Spasila si ih” rekla je: “mnogo si humana” ova majka Arte. Sad je ne znam, ali znam kad sam nekoga pitala, to je bila ona. I odvela sam tu decu.

Onda je već počelo na veliko i više nisam otišla na posao. Rekla sam majci Špenda Ahmeta, jer je ona radila kod nas, ona je lekarka, završila je medicinu nakon neke pauze. Rekla sam joj: “Daj mi bolovanje bolesna sam, sa nekim gripom” stvarno sam bila prohlašena, kad sam otišla u Nemačkoj. Onda smo svi izašli, uzeli su nam kola, otišla sam kod brata. Imali su kuću kod Santee, Santeu su spalili u tom delu. Možda ste čuli o tome, jer ste mlađe. On je bio mali {pokazuje prekoputa na bratanca} dve-tri godine, dečak.

Onda smo otišli, tamo što sam pomenula, idući za Skoplje, Blace. Onda iz Blace smo bili na jednom mestu, tu je bilo mnogo hladno. Rekoh: “Doživela sam pakao, doživela hladnoću Rusije, onda sam doživela” rekoh: “Raj u Nemačkoj”. Izašli sačekali nas, jer mi smo išli za Nemačku, neko za Ameriku, neko onamo.

Anita Susuri: Do kod datuma ste vi bili na Kosovu?

Ljirije Pepa: Na Kosovu smo bili do...

Anita Susuri: ‘99. ili...?

Ljirije Pepa: ‘99, kad je rat bio, mi smo skoro do kraja ostali.

Anita Susuri: Možda u martu?

Ljirije Pepa: Kad su išli vozem.

Anita Susuri: Da li ste naišli u ono u Blace, kad se desilo, kad su se blokirali ljude?

Ljirije Pepa: Imam fotografije sa Blace. Tu su mi.

Anita Susuri: Kako je tu bilo?

Ljirije Pepa: Tu je bilo, znaš kao u filmovima, možda ste videli kako su jevreje mučili. Bili smo više umorni, stavila sam šešir {opisuje rukama} bila sam ne pitaj. pala mi je kesa [sa hlebom], uzeo mi jedan iz ruke polomio mi je nokat {pokazuje rukama}. Znaš onako... ovako si držao hleb {prinosi ruke prsima}. Kao *Alžirska džamija* [kaže na srpskom] ne znam šta da ti kažem kako nam je bilo, bilo je maltretiranja. Spavali smo na zemlji i uhvatio nas je san jer smo bili umorni od nedostatka sna.

I kući smo sedeli obučeni, zato što su nam u Santei kucali {kao da kuca} neki srbi, govorili su bratu: “Daj mi auto ili ću da ti ga spalim benzinom”. Onda je izašao jedan Srbin i rekao: “Kažem vam kao...” bio je malo bolji komšija, rekao je: “Mogu i ja da vas ispratim ali ne mogu ništa da garantujem za vas” znaš, možda su i oni bili maltretirani od drugih. Jer u Peći, Peć... kuću su nam skroz spalili u Peći. Jer mi smo imali neke kontakte, mislili smo za one tamo, za ove ovde, naša je cela familija u Peći. On je imao dve-tri godine [priča o bratancu], ne znam, i otišli smo. On se razboleo u onaj kamp... prvo u Blac, nakon toga ono druga ali se ne sećam imena.

A on... oni stranci svi, iz NATO-s su mu govorili: “*No crying*” [ang.: nema plakanja], znaš, i ja sam plakala, kao u Sibiru, toliko je bilo hladno smrзли smo se. On se razboleo, bio je mali, povraćao je. Onda kad smo ušli u avion, odveli su nas na Skopje, u avionu i mislim da je bilo direktno za Berlin. Onda smo bili, ja sam bila u Ansbahu, ja sam bila sa gripom i bilo je znakovi da su i pluća [prehlađena]. Onda su me uzeli u bolnici, tu je bilo kao na raju. Znaš bre kakva je to privatna klinika bila, platiš neke pare i dva i po meseca sam bila tu u Ansbah. Ovi su bili u odmoru u Dornu, ali bilo je... Da li smem, da li snimaš? [obraća se sagovornici]

Anita Susuri: Da, da.

Ljirije Pepa: Jon [obraća se bratancu] jer se sećaš grada? Ne? Poznat je tu gde su neke... Ne sećam se iz Berlina gde smo putovali. Ali Nemci su nas izvanredno dočekali. Zahvaljujem im se za sve! Došla je jedna odmah: “Da li ti trebaju stvari?” Išli smo sa pižamom. Doneli su nam odeću, doneli su kaladont, sve. Onda su mene uzeli u tu bolnicu, mene i još neke su okupili da bi dobili više jer su i oni imali od toga vajde. Jer je zavod plaćao za mnogo bolesti i rezultati su bili kao da si bolestan a u stvari sve vreme si bio negativan, dakle bio di dobro, znaš.

Ja sam tu bila i kao prevodioc jedna profesorka je tu bila koja je primala inekcije, neko poznaje jezik, neko ne, njoj sam na srpskom prevodila. Tako da, Nemačka nam je bila... i nemice su ovde došle da nas posete i vide kako smo se rehabilitovali nakon rata. Ostale su kod mene, dve nemice, jedna od njih je preminula. Sestra Elizabeta je bila iz tog mesta gde smo ostajali. Došle su, posetile nas, bili smo po selima oni koji su bili po Nemačkoj i sve, mislim one su im pomagale, znaš.

Anita Susuri: Da.

Ljirije Pepa: Međutim, mnogo zahvalne. Onda smo ih i mi otpratili, moj se brat mnogo brinuo o njima. Nešto znaš, neki suvenir sa Kosova. Tako da smo držali korespondenciju. Onda vremenom, znaš kako je, danas-sutra i nije da ih zaboravljaš nego ih zapostavljaš. Tako da se Nemačkoj zahvaljujem dok sam živa. Mislim nas je spasila u tim momentima i bilo je mnogo... nemci su veliki radnici. Ni ovoliko {pokazuje prstima} neće da ti daju bez, nego poštuju rad, poštuju... čistoću, okej sve. Znaš, što se kaže, jedna posebna kultura. Ima i drugih mesta ali tu je disciplina bila okej, što se kaže.

Anita Susuri: Htedoh da vas pitam još nešto o '90, bilo je, bilo je teško vreme jer su se i škole zatvorile, dakle zatvorile su se institucije za albance, i formirale su se paralele. Kako je bilo za vas, vi ste išli na posao nastavili, ali čega se sećate iz tog vremena?

Ljirije Pepa: Bilo je žalosno, ne znam kako da opišem, jer si išao kao da si skroz izolovan. Kad me je videla jedna profesorica stomatologije... ona je preminula, jedna Savica, bila je [lekarka] za decu. Rekla je: "Kuku" rekla je: "Ljirija" jer znaš, ona je bila makedonka, međutim... govorila je: "Šta si ti bila," znaš, "a gde si sad dospela". Ne zbog siromaštva, ali u jednom izolovanom mestu, što se kaže niko ni da... Ajde išla sam, potpisivala se, sve sam radila prema pravilima, samo da im ne dozvolim da mi daju otkaz.

To je bilo zadnje što sam pričala o majci Arte, tada sam se razbolela, razbolela sam se sa nekom gripom, možda je bio i sars ili šta ja znam, ali stvarno sam bila mnogo loše, znaš imala sam temperaturu, kašalj, sve. I u međuvremenu niti sam slikala, niti radila, samo sam išla i sedela u kancelariji, i samo si slušao priče od čistačica: "Ne ovaj ovako..." Platu nisam nikad uzela, poklonila sam jednoj čistačici, bila je srpkinja, mislila sam da me ne vide u dekanatu.

Jer da ostavim sama... jer su pričali kako su sami ostavili posao. Do zadnjeg momenta, više nisam išla, ne znam niti sam uzela platu niti išta, to je bilo to. Jer škole nisu radile, svi privatno po kućama tu i tamo, znaš kako... Barem je kod mene bila bratanica napisala je: "Ni ptica nema glas kao pre..." i ne znam šta. Prvo izdaštvo u "Bujk" čak imam negde to. Napisala je dala sam jednoj novinarki ona je uredila: "Kako da postavim naslov?" Rekoh: "U čekanju", stvarno vrlo dobro: "U čekanju" znaš, buka, uvek u čekanju da će nešto bolje da bude. Tako da...

Anita Susuri: Da li ste slikali, na primer, ove marševe žena, demonstracije koje su bile?

Ljirije Pepa: Evo šta sam ja slikala, u Blace sam slikala, marševe nisam, jer naravno bila je situacija... Kad su one išle, ja sam i dalje bila na poslu. Slikala sam trovanja, ali trovanja sam dala Ljulje Pulji kad je išla za Zagreb, njoj je neko uzeo. Tako da... jer film sam dala nekom sa sela, rekla sam mu da baci, da pocepa, da pokvari, jer znaš, pitali su me: “Da li si slikala?” “Ne”. Nije da sam se plašila, ali nisam htela da ulazim po njihovim vratima, da te uzmu, i nisu došli da me uzmu. Možda im je rekao onaj što je radio samnom, ne znam. Niko nije dolazio direktno kod mene, samo u okolini. Znaš, čak sam govorila: “Ne pričajte gluposti” znaš, “pričajte...” jer od straha čovek se uplaši i misli da će ga uzeti u zatvoru ili tako nešto.

Bilo je i straha. To je bila situacija koju ne znam ni da opišem, nisi bila sigurna ni u stanu. I ja odem kod brata i izašla sam jednom sa snajkom. Izlazile smo da nešto kupimo i da vidimo šta se dešava, čak smo nekad i pričale na turskom ili... ona je govorila turski ili srpski, da ne shvate da smo albanke. Uzmu te sa ulice šta znaš. U Prištini je nastala apsolutna tišina, jedna atmosfera, ništa pandemija znaš, barem sad tokom pandemije... Tada nije bio niko na ulici otišle smo na pijacu da kupimo krompire, govorili su: “*Tražili ste avione, nema više kamione*” [kaže na srpskom], tako su nam rekli, tražili ste avione, nema ni kamiona, znači za ovo [hranu]...

Anita Susuri: Nema ni hrane.

Ljirije Pepa: Da. Eto to ej bilo. Onda smo otišli, u Blace, iz Blace... i dalje se ne sećam imena [tog mesta]. Onda avionom za Skopje, u Nemačkoj, Nemačka nas je spasila, tri meseci smo ostali, čim se otvorio put prvo smo bili koji smo tražili da se vratimo. To smo hteli, i znaš kako mi se bre činilo, mislili smo da se nikad više nećemo vratiti. Vratili smo se, sačekali, ispostavilo se da je još gore jer su počeli naši, svi ispaljeni, revoltirani, tela, mnogo njih ubijeno. Znaš kako mi se činila Peć kad sam otišla... jer kući nisi imao gde da spavaš, nego ko te je primio kako je uzeo neki stan znaš. Suze su mi išle, ne znam... možda tvoji roditelji znaju kakvo je to iskustvo bilo.

Prizren nije bio toliko, jer i u Prizrenu sam bila sa nemicama. Otišli smo sa ovima iz NATO-a, u Prizrenu su bili nemci, čak imam neke slike tu i tamo, nisu ko zna šta ali imam slike Prizrena džamija i to. I tu su nas častile nemice večerom. Onda smo se vratili, stajale su kod mene, kod mene zato što su bile žene i volele su me jako, interesantno, možda je to moj utisak, mislim da, ne znam nekako su me volele, možda zato što nisam bila uopšte uobražena, bila sam više onako... ne da im se šlihtam ali bila sam komunikativna, znaš onako, imala sam i kontakte.

Anita Susuri: Kako ste shvatili da se završio rat, putem medija ili vam je neko javio?

Ljirije Pepa: Ne...

Anita Susuri: Kako ste do dočekali?

Ljirije Pepa: Ja sam bila u bolnici tu i Aferdita Saračini, znate, ona je živela samnom, spavala je [kod mene] kad se zaposlila '81, zajedno sa bratom. Došli su u Prištini, tako da su sotali kod mene. Sa Aferditom sam spavala na jednom dušek, postavljali smo jogi. I dok sam ja gledala televizor, i držala sam beleške {kao da piše rukom} iz CNN i ovima, jer mislila sam da naučim i engleski, nešto sam znala ali ne... nečega sam se sećala.

Kad je vidim sa Robertom Kukom, sa Kukom razgovara Aferdita Saračini iz Skoplja. Znaš kako sam se radovala? "Kuku", rekoh: "Aferdita", znaš. Onda, Dhurata Kaba, moja drugarica, sa kojom smo bile cimerke, dvanaest godina smo živeli zajedno, ona je napisala artikal za "Bota sot". Kad čitam, mislila sam kad bih znala, jer ja sam nešto bila ljuta na nju, mislila sam kad bi znala da smo u jednom... još se ne mogu setiti imena grada tu posle Blace, tu je bio i Bil Klinton... [Stankovac]

Anita Susuri: Ne znam...

Ljirije Pepa: Dobro, setiću se. I mislila sam: "Došla bi da nas uzme", znaš. Tako, samo sam plakala. Bila sam u bolnici, to je bio kao sanatorijum usred planine, mnogo lep. Veliki kao Priština, Ansbah, tu je bilo privatnih sanatorijuma. Bilo je i mesta da igraš golf {pomera ruku kao da igra} golf i one igre znaš. Sve to privatno, sređeno. Bilo je hrvata, bilo je svačega, znaš od rata, kako su ih tu uzeli. Tu smo formirali društvo, mene je mnogo volela jedna ona... sve mlade. Jer tu je bilo bolesnih, ali više kao neka vrsta odmora. Znaš kakva lepota to sam samo u filmovima i u snovima videla, ne znam zašto snovi pokazuju mnogo. Pre nego što sam otišla činilo mi se kao da sam negde to videla, znaš što kažu, kao ono *deja vu*, znaš?

Anita Susuri: Da, da, da.

Ljirije Pepa: Mislila sam kako, zamisli iz sna ista mi se situacija dogodila. Tako da sam njega uzimala, on je imao dve godine, ne znam koliko? [obraća se bratancu] Pokaži mi rukama {pokazuje dva prsta} (smeje se). Tri, uzela sam ga u ruke u Nemačkoj {opisuje rukama}, trešnje su bile sazrele i rekla sam mu uzmi, brali smo, donela nam je i nemica sa košem onako, trešnje, jagode, sve znaš. Malo sa nekim profesorima engleske, držila sam beleške, da se setim da znam da pričam kad dođu. Jer su mi govorili: "Pepa" znaš, "You eat? Da li jedete?" Jer su se trudili da ozdravim.

Rekla sam im: "Yeah, good, very good" išli smo u restoranu sa lekarima svi. Bio je jedan super život, Nemačka nam je mnogo pomogla, svim albancima, stvarno su bili fer. I Merkelovu ti znaš, za nas su skoro svi bili kao Merkelova. Nemam primedbe, onda smo se prvi vratili, jer smo saznali u junu, oni nisu hteli da nas puste, jer su govorili: "Kako će te se rehabilitovati sad tamo?" Jer kod mene zamisli, u celom stanu su ostajali policajci i ukrali su sve što si imao od zlata. Sad ko je to ukrao ne znam, ali tu je milicija ostajala.

Anita Susuri: Kad ste se vratili?

Ljirije Pepa: Vratili smo se odmah...

Anita Susuri: U junu?

Ljirije Pepa: Nakon tri meseci.

Anita Susuri: Aha, nakon tri meseci.

Ljirije Pepa: Nakon tri meseci taman kad je NATO izašao, i tako znaš. To što smo videli ovamo. Bili smo ovako... ali nismo mogli da ostanemo duže, jer tu sam primetila šta znači tvoje mesto. Suze su mi išle, zamisli molila sam se umrlima. Govorila: "Vi sačuvajte [mesto]..." znaš koliko, samo sam spavala. Onda sam počela malo da se smirim jer imali smo traume. Kad su ti spalili, Santea se cela spalila, svako je imao traume rata. Onda to u Blace, onda na to drugo mesto gde smo otišli, tu je bilo hladno po šatorima, skidali smo šta smo imali samo da pokrivamo decu jer su se razboleli, od hladnoće. I dalje se ne sećam onog...

Anita Susuri: Kažete da ste bili tu kad su učenici bili trovani, šta ste tu videli? Kako je to bilo?

Ljirije Pepa: Tu sam videla evo na primer kao što je bilo na televiziji, svi su trčali doneli ih po klinikama. Jedan profesor je govorio, kad se neko truje svi u okolini se zaraze jer to utiče. I mene je uhvatio jedan profesor internista, on je bio reumatolog, uzeo mi je aparat {kao da grabi nešto}. Rekao je: "Da li si slikala?" On me je voleo jer sam radila puno za njega znaš, rekla sam: "Nisam slikala" znaš. "Sigurno?" Ja: "Sigurno". Mislila sam, ako uzme film izvadi pokvariće se, vrlo važno, znaš. A on ništa, nije otvorio aparat.

Rekao je: "*Lutko moja*" [kaže na srpskom]. Rekao je: "Ovde ne znaju šta je SUP" znaš. Znači ako te odvedu tamo... samo pričaj, ja: "Ne, nisam slikala". Uradila sam slike, dala sam Ljulji, ona je otišla za Zagreb. Otišli su oni, imali su ne kao kongres nego u vezi ovog... Neko joj uzme slike. Tako da smo ostali bez... Ostala sam i ja, jer sam film dala jednom iz sela, bili su neki laboranti. Rekla sam: "Uništi", znaš da nam ne izađe neki problem ili nešto, "Slikala si, nisi slikala". Tako. Trovanja su se širila u velikom krugu i čuo se miris nekih hemikalija. I oči su nas pekle, ne znam zašto...

Anita Susuri: Vi ste bili po klinikama gde se to desilo?

Ljirije Pepa: Ne u klinici, ali bila sam u dvorištu, jer sam u dvorištu slikala i u klinici po nekim mestima, {broji na prstima} u transfuziji... po nekim mestima su plakali, vikali, sad ne verujem da su na taj način glumili, ne verujem. Meni se činilo da je to bilo realno, bilo je mnogo trovanih, sad da li su bacili

namerno ili ne namerno, šta su tu radili, to znaju oni koji su se bavili time. To je bilo sve. Onda sam nakon toga otišla na posao, zvali su me, Mazlum Beljegu kao dekan.

Anita Susuri: Nakon rata?

Ljirije Pepa: Da to je nakon rata. I zove me jedna bibliotekarka, radila je Šukrana, rekla je: “Ljirija dođi zove te jedan prof...” znaš onako, “ako hoćeš na posao”. I ja sam se odmah pojavila. Rekoh zašto da to izgubim, znaš, odmah na posao. Čak ovaj iz Francuske kako se zove, ovaj je bio kao ministar? [Kouchner]¹³. Kuku bre, što zaboravljam ova imena...

Anita Susuri: Nije važno.

Ljirije Pepa: Elem, on mi kaže ovako: “Da li si ti lekarka?” Rekoh: “Ne, ne, fotograf” (smeje se). Jer je dolazio da vidi da li nam donose tu pomoć, znaš, jer su napravili neki fond, hteli su da nas registruju da dobijemo plate, ja sam imala onaj bejdž {dodiruje rame} fotograf, znaš sa time sam izlazila.

[Ovde se intervju prekida]

Ljirije Pepa: Bernard Kušner je onaj što je... tada je bio za Kosovo, pomagao nam je, dolazio je u svakoj instituciji, kako smo, znaš, ko šta radi, gde radi i onda je išlo bolje. Dali su nam po... tada je još uvek bila marka, po sto maraka, ili ne znam bogami. A u Nemačkoj su nam dali po 80 maraka mesečno, plus hranu, sve ti je bilo gratis, pomogli su nam.

Anita Susuri: Nakon penzionisanja čime ste se bavili, da li ste imali neke aktivnosti?

Ljirije Pepa: Nakon penzionisanja nisam se ničim bavila. Jednom sam htela kao humanista sa jednom drugaricom, znaš u crkvi, ako im nešto hzatreba, pare ili nešto malo da radim, ali nije bilo toliko i onda se ničim nisam bavila. Ali mislim eto, otišla sam u Albaniju. Prvi put je bio nakon rata. Bilo je putem jedne organizacije, mislim da je bila Arjeta Keljmendi, organizacija, mislim da se bavimo sa raznim aktivnostima, ko želi da otvori, to je bilo nešto kao seminar 15 dana, kao... ne znam da opišem. Tu smo išli na predavanja, koja su držala profesori iz Albanije. Bila je i ekonomija, bilo je i ovako...

Barem jednom sam ih pitala: “Da li je Nobelova nagrada profitabilna?” Znaš, jer učili smo kako da organizujemo nešto. Tu smo se dogovorili s anekim profesorima, bili su neki profesori koji su pričali o dešavanjima tokom Envera Hodže. Nekad se nismo interesovali, da ne bismo došli u neku situaciju nismo ih pitali, ali oni su sami [pričali]. Jer i oni su pobedili... jer jedna je pričala: “Čitala sam i Kur'an i Bibliju i sve to” znaš, ja poštujem sve vere {stavlja ruku na grudi}, svakoga, za sebe verujem, nešto

¹³ Bernard Kouchner (1939) je francuski političar i lekar, koji je bio drugi predstavnik Ujedinjenih nacija koji su poslale na Kosovo i šef misije UNMIK-a.

postoji za mene, znaš ne mora da znači. Međutim da stavim maramu ne bih nikad. Ne ja nego ni ona, znaš neki su stavljali marame zbog profita.

Imali smo studente medicine stavljale su marame, a ovamo grle se, znaš. Hoću da kažem, ako voliš veru, vera je skroz nešto drugo. Ja poštujem svačiju veru, mešutim verujem, i molitve pomalo znam... kao čovek kad znaš {spaja dlanove} imaš neke stvari koje pozitivno utiču. Kao neko što radi jogu ili nešto da bi se smirio i meni je to ostalo i onda se obratim Bogu da mi otvori sve puteve. Svako na svoj način.

Međutim, ne volim da utičem kod nekoga, ali da ih poštujem da, svako za sebe. To je bilo sve mislim. Nakon penzije, nisam se ničim bavila. Međutim, čitala sam, sa društvom, imam društvo staro 50 godina odkako smo bile studentkinje, mi još uvek, sada nam je preminula jedna drugarica, meni je preminula jedna drugarica od raka. Desetoro nas je koje stalno pratimo jedna drugu, ali nismo se videle već tri meseci. Samo šaljem na primer slike...

Anita Susuri: Zbog pandemije?

Ljirije Pepa: Šaljem im slike bila sam tamo ili ovamo.

Anita Susuri: Zbog pandemije, zar ne?

Ljirije Pepa: Pandemija, da.

Anita Susuri: Htedoh da vas pitam sad i... jer smo već pri kraju, kod ovih zadnjih godina. Ove godine je pandemija i bila je karantina, kako ste vi prošli ovo vreme? Kako je počelo za vas?

Ljirije Pepa: Pravo da vam kažem, ja sam možda takav tip, uvek mi se sviđala samoća, jer ja sam sama živela. Dobro izlazimo sa društvom u određeno vreme kad ovaj... Ali sve vreme sam čitala, onda gledam i filmove, imam neke serije koje mi se sviđaju, pratim razne dokumentarne filmove. Onda politička situacija tu neću da ulazim, ja sam manje više sa PS¹⁴, znaš (smeje se). Sviđa mi se, sad ne mogu da kažem, to je...

Anita Susuri: To je vaš izbor, imate prava...

Ljirije Pepa: Tako da, razne debate nekad sam se nervirala, nekad ne. Nekad sam izlazila na balkon gledala, znaš, manje više... jer ja sam imala samoću, međutim kad si morao negde da ideš tebi treba maska {približuje ruke ustima}, moraš da gledaš da li si... Meni je mnogo pomogao brat i deca mog brata. Oni su bili permanentno, mislim kad mi je nešto trebalo, da kupim lekove ili nešto, jer ja, imam

¹⁴ Pokret za samoopredeljenje (alb. Lëvizja Vetëvendosje; skraćeno Samoopredeljenje) je politička stranka u Republici Kosovo. Usmerena je ka principima socijaldemokratije, populizma i albanskog nacionalizma.

hipertenziju imam neke stvari, naravno sa godinama, oni mi sve kupuju. Znaš, tako da, zahvaljujući njima nisam imala problem i uvek su nekako...

Imam i drugu braću, u Peći, u Belgiji, ali sa ovima ovde sam odrasla, u mojim rukama znaš, tako da smo bili jako vezani. I nisu me zapostavili, ovome da kažem u sred noći: "Ron..." ili sestričini ili bratu, mnogo im se zahvaljujem znaš, jer čovek ne zna da li ima vremena. Danas si tu, sutra nisi, znaš, godine. Nisam se plašila, međutim nisam ni paničila, plašila sam se da ja nekoga ne zarazim. I samo što se porodila snajka od brata, znaš, i mnogo volimo tu bebu, i nekako se plašim da dodirnem, plašim se...

Ovako se dosta dezinfikujem {dodiruje ruke} čim odem stavim maramice da otvorim brave. Međutim ne verujem jer te sam simptome prešla sa jednim drugim gripom, to kako opisuju. Obolela sam pre tri-četiri godine, ali sve mi je ovako isto bilo. Kako sad opisuju, nisam imala ni apetita, niti išta. Sad sam dobro, temperaturu ili kašalj nemam nikad. Iako test nisam uradila. Ne za neki razlog nego eto čovek nije da nema poverenja, ali neke stvari ne možeš da znaš.

Anita Susuri: Gospodo Ljirije, i za kraj ako imate nešto da dodate ili ako vam je ostalo nešto što bi voleli da kažete, slobodno recite, ispričajte nam.

Ljirije Pepa: Ne znam šta bi rekla, želim svima zdravlje, da ova pandemija što pre nestane (smeje). Tako da, malo više da budemo slobodniji, jer mi je stvarno žao mladih, na primer vas. Možda u vaše vreme sam bila u najboljoj poziciji a kad vas vidim zatvorenim po kućama, ne mogu da uporedim moje vreme, sa vašim vremenom, ja 75 godina, vi svi mladi. Ali šta da radim, zato mi je žao.

Jer ja znam da ću umreti i sto godina da živim opet ću umreti. Tako da se molim Bogu samo za lakoću, ali za mlade samo da im se otvori, da počne normalan život, jer da budeš sam je teško. Ajde ja čitam pomalo ali nekad mi ni čitanje nije privlačno jer si radoznala da znaš, na televizoru, šta se radi, gde se radi, da li nam je došao Grenel, ili nije (smeje se). Da li je danas došao? [obraća se sagovornici] Vi kao novinari... ma šalim se, tako nam je malo ostalo... više nervoze ali drugačije je izražavam.

Teško je i za decu. Kakva je to škola kad ti ne doživljavaš klupu, drugare iz razreda, on i nestašluci koji se dešavaju po razredima. Kakva je to škola kad ti putem onih {gleda dlan} ja imam 75. i često ih zovem kad mi se nešto pokvari, kažem: "Ne znam da pustim, ne znam ono" znaš ne poznajemo tehnikuj, mislim moje godište jer vi mlađi ste barem... Ali i kritika za mlađe jer su stalno na telefonima, ali nema šta tu imaš sve... (smeje se) To je sve hvala vama!

Anita Susuri: Hvala i vama takođe!

Ljirije Pepa: Možda sam malo preterala...

Anita Susuri: Ne, ne, ne...

Ljirije Pepa: Jer penzioneri i starice imaju dugačak jezik (smeje se).

Anita Susuri: Taman posla. Hvala!